

Народній театр.

I.

Аматорські вистави.

Останніми часами починають зрідка трапляти ся по часописах звістки про театральні вистави по селах: збирають ся аматори, часом закликають собі до помочи й простих селян та й роблять виставу про селянську, мужицьку публику. Але більше так, що про ці спектаклі ніхто по газетах не пише. Тим часом робить ся їх чимало, бо нашу інтелігентну публику, а за нею по трохи й селян де далі все дужче обнимає любов до аматорських вистав. Ще не давнечко адміністрація скрива поглядала на такі заходи і звичайно їх не дозволяла, або дозволяла дуже нехотя. Але-ж як міністер фінансів Вітте позаводив по всій Росії комітети тверезости і наказав тим комітетам дбати про „разумныя народныя развлеченія“ — читання, вистави, концерти й иньше, то з того часу місцева адміністрація почала вже давати аматорським виставам більше полегкости*), бо-ж тепер усі вже знали, що й сам міністер сприяє тому. Таку течію радіючи стрілилі люде, що їм залежить на народній просьвіті, і такі аматори, що грають щось аби грати, бо се їм подобаєть ся. Зацікавили ся народнім театром і земства: напр. Золотоношське земство (Полт. губ.) дбає, щоб завести народній театр, а Конотопське (Черниг. губ.) запропонувало будувати земським коштом „народні доми“, де містились би й залі за для народніх театральних вистав.

*) Хоч й не завжди — про се буде далі.

Сі теаральні заходи обмежує значно та річ, що в Росії на „народні“ сцени пущено не всі дозволені до вистав твори, а тільки деякі. Зважаючи на сю перешкоду, Чернигівське ґубернське земство року 1898-го подало до міністерства петицію, щоб не було перешкод виставляти народні спектаклі та щоб на сцену народніх театрів пущено було всі дозволені взагалі до вистав у театрах твори, бо, мовляв, досить за для народньої сцени й тієї цензури, яка існує за для сцени панської*).

У нас на Україні виставляють за для народу і великоруські і українські твори. Та з великоруськими завсїгди не щастить, бо сїльська публіка їх не розуміє. Доводить ся хотя-не-хотя виставляти українські твори.

Як сам нарід дивить ся на такі вистави? На жаль ті звістки, які трапляють ся по часописях, здебільшого дуже короткі і мало кажуть про те що саме в тій чи тій драмі подобаєть ся або ні. А було-б добре, як би такого материялу зібрало ся багато. З того можна було-б побачити, який тут у народа смак, чого нарід вимагає від сценічних вистав, а се пособило-б зрозуміти, як ліпше влаштувати народній театр, властиво його репертоар.

У мене назбирало ся трохи нових звісток про сїльські вистави. Воно й сї звістки не завсїгди широкі, та все-ж цікаві. За їх мушу дякувати дд. Г. Т. Андрієвській, Р. І. Вішман, О. Хв. Володському, В. В. Діденкови, Ів. М. Руденкови та М. Т. Савенкови. Додавши до їх деякі звістки з друкованих джерел, хочу отут розказати читачам про вистави за для селян-мужиків українських драм.

Котляревського „Наталка-Полтавка.“

Першу драму з нового українського театру „Наталку-Полтавку“ Котляревського дуже щиро привитали колись осьвічені наші люде, а тепер її так сáме щиро витають селяне. У мене є звістки про пять її вистав.

Ще року 1890 її виставлено різдвяними святами в с. Сичавці Одеського повіту. Сей спектакль тим найбільше був цікавий, що його зробити намислив простий селянин і всі ролі грали прості

*) »Журнали засіданій Черниговскаго Земскаго Собранія ХХХІІІ очередн. сессіи 1897 г. Черн., 1893, стор. 53—54.

селяне. Скоро пішла по селу чутка про виставу, — селяне привтали сей замір вельми прихильно і хто чим зміг пособляли ініціаторови. Через те й вистава відбула ся добре. На жаль не маю ніяких иньших звісток про сю виставу.*)

Року 1892-го „Наталку Полтавку“ виставлено в селі Сидорівці Київськ. губ. Канівського повіту на сахарні д. Симпренка. Порядкував спектаклем д. Ів. Руденко. Глядачі були прості сидорівські селяне та всякі офіціялісти на заводі із своїми сім'ями. „Наталка“ — се був уже другий тут спектакль, бо перший був — два українські водевілі (про їх далі). Драму грали аматори з місцевої інтелігенції такі, що тільки починали грати. Тим вистава досталась їм важко: вони мало не місяць працювали, поки вивчили ролі і досягли таки, що вистава обійшла ся досить добре. Декорації були помальовані олійними хварбами та й уся обстановка була путяща. Глядачі на першому спектаклі бачили на сцені просту хату і не думали собі, що можна ще й иньше що там показати. То як зняла ся завіса та побачили вони гарну декорацію села, то аж повставали, аж охнули.

Найбільше привернула до себе їх очі Наталка — з першого-ж виходу. Знайома пісня і перший чулий монолог прихилили до Наталки серця всієї молодіжи. Не добре розуміли канцелярсько-дяківську мову Возного, та чого не розуміли, — про те догадувались з рухів. Зрозуміли Возного яко антагоніста Петрови.

Глядачі очей не зводили зо сцени і дуже зраділи, як Наталка засьпівала:

„Видко шляхи полтавські“

і уважливо зрєкла ся піти за Возного. Страшенно сьміяли ся з Виборного, як той уперше ввійшов, із його розмови з Возним у першій дії. Поки ще глядачі добре серце мали до його, але як він прийшов у хату до Терпілихи та почав умовляти Наталку йти за багатого та старого Возного, то тоді вже иньшим на його духом стали дихати, бо всі обставали за Наталку. У глядачів він тоді втратив усяку прихильність, ніхто вже не хотів на його зважати, хоч він усякими заходами і силкував ся привернути до себе увагу публичну.

*) Зоря. 1891, ч. 9, стор. 178—179.

Інтерес та прихильність до Наталки все більшають. У дівчат на очах бrenять сльози, як Наталка стриваєть ся з Петром. Велика симпатія в публики й до Миколи. Глядачі що разу радіють, як він виходить і щиро-прихильно сьміють ся, знаючи, що він за Наталку.

Щасливий кінець усіх ізвеселяє. Після вистави дехто виправляє Терпільху:

— Вона ж мати!.. Вона бідна!

Навіть Возний при кінці драми торкнув за серце публіку.

Після сієї вистави сільські дівчата почали збирати ся по садках та й „приставляли кумедію“.

— Як же вони приставляють? — питано одну дівчину.

— А так, — каже, — як на кумедії бачили: одна говорить а та одговорує; потім сьпівають, потім танцюють.

Пісні з „Наталки Полтавки“ дуже сподобали ся публіці, — з того часу парубки й дівчата почали їх сьпівати в вечері на вулиці.

Вистава учинила вплив навіть на місцеву сільську моду. Місцевий „дамський“ кравець, що шив дівчатам і молодицям керсетки й свитки, хоч не цурав ся творити й широченні штани, прийшов до однієї з тих, що грали, та й почав вельми прохати, щоб вона дала йому свою керсетку — „хвасона зняти“ бо, — каже, — дівчата йому ознаймили гостро, що аж доти не давати муть йому керсеток шити, поки він не навчить ся шити такі керсетки, як у паночок-артисток.*)

Третя вистава „Наталки Полтавки“ була в містечку Кропивному Конотопського пов. у Чернігівщині. В осени р. 1897 там була господарська вистава, а на їй зроблено й народній театр. В йому містило ся чоловіка з 600, за малим не все селяне. Грали аматори. „Ніколи не міг я собі уявити“, — каже один з сих аматорів д. Володський, що грав Миколу, — „щоб селян могла так з глибока заняти, захопити драма. Після спектаклю селяне цитували фрази або окремі сцени з драми. Як скінчила ся вистава, а я виходив з театру, — біля дверей зібрали ся тверезі немолоді селяне, і тільки побачили мене, радісно скрикнули:

*) Подав Ів. М. Руденко.

— Ось, ось Микола!

Один селянин почав дуже щиро прохати мене зайти до його й посидіти, кажучи, що він гостити не мене чим тільки я схочу.

— Осе душа: сам зашивав свиту, бідний, а такий чесний, добрий!.. Добра душа Микола, і ви його грали.

Я зрік ся йти до його. Тоді сей селянин почав прохати дати йому на спомин якусь книгу, і я залюбки віддав йому „Наталку Полтавку“.

Тппи позитивні роблять значно більше вражіння на селян, ніж негативні.

До сього треба додати, що як ми приїхали в Кропивне, і селяне довідали ся, що „актори“ поприїздили, то вони досить серіозно розпитували нас, чи не важко нам було вивчити ся лаяти, перекидати ся, ходити по ливві й таке инше. Згодом вони побачили, що помилили ся.

На всіх виставах (хоч і доводило ся платити по пятаку за білет) у театрі було повно. Тихо було завсїгди. Як було на сцені що чудне, то сьміяли ся дуже, але зараз же стихали“.*)

По часописях я знайшов ще дві звістки про вистави „Наталки Полтавки“. Одна з їх була в одному з північних повітових міст у Чернигівщині (Новгороді сїверському?). Грали аматори з ремесників та слуг, але під режисурою людей з інтеллігенції.

„Більшість артистів нашої трупи“ — пише дописувач (режисер вистави) — „мали прегарні голоси; вони любили сьпівати і часто після спектаклю сьпівали не погано гуртові пісьні“. Було натурально, що надумали ся виставити першу українську оперету „Наталку Полтавку“. — Виставлено її 19. березія (1898). Усі казали, що і грали і сьпівали прегарно, краще ніж у аматорів „з панів“, та й не диво: грали й сьпівали своє, відоме... Пісьні з „Наталки Полтавки“ тепер співають аматорські хори і часто їх чути тихими вечерами над тихою річкою“.**)

*) Подав О. Хв Володський.

**) »Къ вопросу объ организации народныхъ труппъ для театральныхъ представлений. (Письмо изъ Черниговской губ.) Эмеръ«. Русское богатство, 1898, №. 7.

Офіційальні „Полтавскія Губернскія вѣдомости“ оповідають (1899, ч. 45), що в місті Ромні (Полт. губ.) 1899 р. аматори, прості селяне з села Процівки, виставили „Наталку Полтавку“. Думка про се виникла у селян ще з осені минулого року, а здійснити ся їй пособив місцевий пан-дідич В. П. Камнєв, що сам дуже любить театр. За його приводом уся справа з'організувала ся в його господі, під його режисурою відбували ся репетиції. Наслідки цих заходів були гарні: сільські парубки й дівчата добре зіграли свої ролі. Найбільше, — каже дописувач, — вибивались з проміж иньших Олексієнко (Тетерваківський), Павлюк (виборний Макогоненко) та Гарасько (Микола). На кінці народній хор з процівчан просьпівав кілька українських пісень Лисенка. І хор сей організував д. Камнєв.

Театр був повен, не стало місця багатьом. З поміж глядачів багато було селян. Сьпиви й вистава припала до великої вподоби глядачам; вони часто й щиро приплескували артистам.

Драми Г. Квітки.

З Квітчиних драм я знаю про вистави отсих: „Сватання на Гончарівці“ та „Шельменко-денщик“.

Пристаріла вже оперетна „Сватання на Гончарівці“ не дуже сподобалась глядачам із села Сидорівки, хоч „Наталка Полтавка“ з глибока їх уразила. Сьпівів опереткових селяне зовсім не зрозуміли: справді в житю ніхто ніколи дуетів не сьпіва, то селяне ніяк не могли сього дива второпати. Всі комічні сцени й дуети із „Сватання“ згинули без вражіння.

Як Шкуратиха, через Скорикові заходи, вже згодилась оддати Уляну за Олексія, де хто з глядачів казав про неї:

— Так тобі й треба! так і треба!

До пришелєпуватого Стецька глядачі були прихильні, а як він вийшов з гарбузом у руках, то дехто жалісливий і сльози навіть утер. *)

„Сватання на Гончарівці“ у згаданому вже театрі на виставі в м. Кропивному припало до більшої вподоби публиці, так виходить зі звістки нашого дописувача. Сьміяли ся дуже з Прокопа,

*) Подав Ів. М. Руденко.

що він хоче випити чарочку; про Стецька-ж говорили неохоче, звучи його „дурним“.

— Така йому й честь! — казали.

Про салдата Скорика й його штуки казали не багато, але гостро:

— На те він москаль.*).

У Кропивному-ж виставлено й „Шельменка-денщика“, ще гіршу драму Квітчину. Там сподобало ся глядачам, що Лопуцьковському не пощастило досягти свого. Як проходив актор, що сю ролю грав, то селяне показували на його пальцями і всміхаючи ся казали:

— Ото пішов соломяний жених.**)

Вдруге в тому-ж театрі поставили сю драму аматори великодними сьвятами 1898 р. В. В. Діденко, що сам грав у сій драмі, каже, що шахрайства Шельменкові та його хитрощі нарobili сьміху серед глядачів.

Драми М. Л. Кропивницького. — „Чорноморці“.

З творів Марка Кропивницького я знаю про вистави отсих драм: „По ревізії“, „Помирились“, „Пошились у дурні“, „Дай серцю волю, — заведе в неволю“.

Етюд „По ревізії“ мабуть найпопулярнійша річ за всі драми д. Кропивницького і її раз-у-раз виставляють і справжні трупи, і аматори. У мене є звістки про 13 її вистав у сімох місцевостях. Неоднаково пишуть про те, яке вражінє робить ся драма на глядачів села. Одні кажуть: добре, а иньші знов — не дуже.

Дописувач київської газети пише, що у м. Винниці (Подолія) комітет тверезости аранжує „народныя гулянья“, на яких одначе мало буває „народу“. Друге таке „гулянє“ скінчило ся виставою. Грали „Трудовой хлѣбъ“ Островського та „По ревізії“ Кропивницького. Білети випродано всі. Драму Островського хоч і заграю путяще, та нарід її не зрозумів, і вона йому не сподобалась. А водевіль дуже до вподоби припав. До речі, афіша каже, що

*) Подав О. Хв. Володський.

***) Подав О. Хв. Володський.

драму „По ревізії“ грали аматори з народу. Треба казати правду: вони і грали, і поводитись на сцені ніяк не гірше за звичайних аматорів“.*)

18-го червця 1899 р. був народній спектакль у містечку Седневі Чернігівського повіту. Аматори виставили два якісь московські водевімі та „По ревізії“. Грали аматори з інтелігенції, але сільський церковний хор згодився співати в антрактах. Хор сей цікавився спектаклем, дуже щиро ходив на репетиції і слухався режисера. Глядачі-селяне найбільше вподобали „По ревізії“. Слова: „Бийте, — на те ви начальство“ наробили сміху; глядачі й хористи часто потім казали їх. До уваги взяли глядачі й Рипдиччину фразу, як ся баба подає старшині горілку й каже: „Хиба-ж таки я вашого звичаю незнаю?“

Спектакль хористи так уподобали, що як хотіли другу виставу зробити, то вони залюбки згодилися і співати, і ролі грати. Почали й ролі вчити, та спасівка прийшла і батьки заборонили своїм дітям грати в ліст.**)

Трохи не такі звістки маємо з пньших місць. От що пише д. Руденко, що аранжував вистави у селі Сидорівці 1892 — 1895 р.

„По ревізії“ обурило проти аматорів усіх старих. На сю драму вони покликали старшину, писаря і ще де кого з сільської аристократії. Ся добродіям спектакль не вподобався, а згодом вони послали до справника папера, що якісь заборонені пєси виставляють. Справник мав потребу жити в ладах із заводом і через те обмежився тільки на тому, що посилав щоразу на вистави „урядника“ (сільського поліціанта). Незабаром приїхав офіційний місьонер, щоб дослідити, звідки береться штунда в Сидорівці. Зібрали громаду. В громаді вороги театру йому сказали:

— Ви кажете — хто штунду плодить? А он ті, що кумедню приставляють, їдять скоромне, до церкви не ходять, баришні надівають очіпки і завязують ся, а ще кажуть, що не треба поступати і в ліст треба їсти печінку — вчені!

— А бодай їм так і зостать ся! — казали сіж добродії про панночок-актрис, що вивязували ся по жіночому, граючи Рипдичку

*) Жизнь и искусство, 1899, № 207.

**) Подала Р. І. Віхман.

та Пріську. (Серед народу є віра, що не годить ся дівчині молодлицею вивязувати ся, бо дівоцьтво втеряє).

„Що разу після „По ревізії“ — каже д. Руденко, — (а ми її виставляли двічі за сезон, а всього — разів шість - сім) ми всі були сердяті, якісь невдоволені, сердили ся чогось. Мені завше було шкода, що сієї пєси не розуміють, не хочуть розуміти. Після першої вистави сієї пєси у нас виникла думка перед спектаклем казати до публицки промови, щоб вияснити мету і значіння пєси. Але якось сього не можна було зробити: всім нам доводило ся грати, через се всі були до початку вистави загірмовані, а в ірмі ніяково ж було виступати з промовою перед публікою“.

Після вистави „По ревізії“ в Кропивянському виставовому театрі земський начальник питав у глядачів селян, чи вподобали вони спектакль. Дак вони відмовили:

— Що воно таке грали з першу (з першу грали комедию Островського „На бойкомъ мѣстѣ“) їй же то Богу, нічого не розберемо; а про друге („По ревізії“) то то вже я запевне знаю, що пани глузують з нас, бо там усі люде — наші: і старшина, і писар, сторож, і свідок, і баби точнісінько наші.

Довелось упевняти невдоволених глядачів, що на театрі глузують не з самих мужиків, а й з панів.*)

В Чернигівщині „По ревізії“ виставляло ся ще двічі в Борзенському повіті: в м. Івангороді та в с. Рожнівці. У с. Рожнівці вже був поперед сього на Різдво спектакль („Гласний“, — див. далі) і дуже всіх зацікавив, а на великдень (1898) виставлено „По ревізії“.

В Івангороді клопотав ся з виставою І. О. Кудлай, івангородець, що був на спектаклю в Рожнівці. Се досить інтелігентна людина, він цікавить ся літературою, з власної ініціятиви завів у себе земську книгареньку. Сам він грав сторожа, Риндичку грала панна з Чернигова (д. Шевченкб) старшину та свідка дуже добре заграли два козаки Івангородці. Найменше пощастило з Пріською. Дівчата з містечка чомусь не вдовольняли своєю грою упорядчика спектаклю, а панночок хоч і богато в Івангороді, да він не насмілив ся їх прохати. То він учинив, як Греки чинили: дав сю ролю

* Подав О. Хв. Володєський.

грати одному молодому парубкови. Одначе не пощастило йому відновити старовинний звичай: парубок - Пріська, хотівши удавати жіночий голос, тільки монотонно пищав.

Глядачів було більше як 100 чоловіка. Найбільше сьміяли ся, як старшина говорив. Цікаво ще й те, що вистава була у волості — там, де й у пєсі дія дієть ся. Після вистави актори сьпівали вкраїнських пісень, — публиці вони дуже вподобались, і співців часто викликувано на *bis**)

Другого дня черпигівська Риндичка була вже на репетиції сїєїж пєси в с. Рожнівці. Репетиция відбувала ся в хаті одного рожнівця — актора (з селян). На репетиції виявилось, що писар (ролю сю грав один селянин) зовсім нездатний грати. „Такі ролі, як ося писаря“, — каже д-ка Андрієвська, — „сільські люде не можуть грати: вони не розуміють їх, а через се й комізм їх пропадає“. Виявило ся, що й сьвідок (те-ж рожнівський селянин) зовсім не знає ролі. Хоч жінка його і впевняла, що він усе на пам'ять знав, але випив зайву чарку, а випивши він усе забуває“. Та від сього не ліпшало справі. На щастя на рожнівську виставу приїхали два івангородські актори: старшина і сторож. П. А. Салкови, що мав грати старшину, приділили роль сьвідка: він хоч і не знав ролі, да ліпше за вньших міг грати з під суфлера (підказувача). Івангородський старшина загрив старшину й тут, а з івангородського сторожа зробили писаря (він знав сю ролю). Е. К. Гавриленко, рожнівський селянин, грав сторожа. Всі чоловічі ролі грали селяне, тільки Риндичку й Пріську панночки з города. Найкраще загрив сьвідок та сторож.

„Але зразу було видно“, — каже д. Андрієвська, „що ми помилили ся, виставивши про селян сю найкращу з одноактових пєс, бо прості сільські люде не розуміли її комізму, окрім, звісно, тих одиниць, що своїм розвитком вибивають ся з маси. З найкомічніших висловів Риндички та писаря сьміяли ся тільки інтелігентні глядачі, напр. учителька, а проста публика бачила комізм тільки в пяному сьвідкові“. Писареву мову вони звикли вважати за звичайну панську мову, бо зовсім не добачали різниці між карикатурним писаревим жаргоном і великоруською літературною мовою, що вживають пани. Через се їх не сьмішило в його словах те, що сьмішить нас. А що старшина піячять, то до сього вже так вони

*) Подала Р. Т. Андрієвська.

позивкали, так се їм надокучило, що ї сьміяти не хотїло ся. Ще гірше було з Риндичкою. Нікого не дивувало, що Риндичка почала свою справу з царя Горошка, бо-ж так усі сїльські баби говорять, і всі вже до сього позивкали. А що Риндичка боїть ся, як заяць перебіжить дорогу, то з снм усі згодили ся. Одна баба виходячи з спектаклю, сказала :

— А воно таки правда, що коли заяць перебіжить дорогу, то добра не жди.

„У „По ревізії“ всі ролі такі комічні“, — каже д. Андрієвська, — „що навіть коли ї погано грати, то сей комізм виявить ся; одначе його ї не помітила більшість сїльської публки. Після сього спектаклю було видно, що „По ревізії“ можна виставляти тільки перед публлкою досить приготованою, щоб зрозуміти песу. Правда, один із акторів селян, казав, що ї ся песа дуже сподобалась глядачам, але мені здало ся, що публка, ідучи з вистави, була менше вдоволена, ніж на Рїздво з „Гласного“. Я навіть спитала одну жінку, що її більше сподобалось: „Гласний“, чи „По ревізії“, і вона відмовила, що „Гласний“. Після вистави я скоро виїхала з Рожнівки. В лїтку мій брат був там і чув розмови про спектакль, але про самого „Гласного“.

Таке саме вражїне зробив жарт „По ревізії“ і в Макошинї (Сосницький повіт у Чернигівщинї). Найбільше жінки, — каже д. Савенко, — погано його зрозуміли: вони брали серіозно все, що бачили на сценї.

Прошу читача взяти собі до уваги сї відомости про „По ревізії“, бо ще доведеть ся про се говорити.

„Пошились у дурні“ не сподобалась у с. Сидорівці. Каже д. Руденко, що всі комічні сцени ї дуети сїєї пєси не зробили ніякого вражїня.

Більше пощастило її у Процівці, де її виставили селяне-аматори (про їх уже згадувано — вони виставляли „Наталку Полтавку“). Дописувач „Полтавськихъ губерпскихъ вѣдомостей“ (ч. 97 з р. 1899) пише про дві вистави: „Пошились у дурні“ та „Чорноморці“. До аматорів-селян, що виступали в перших народних спектаклях, пристали нові сили, з яких найвиднійші були — дві молоді селянки. „Пошились у дурні“ заграно зовсім добре. Гарасько (Кукса) і Павлюк (Дранко) досить виразно виявили два дияметральнo супротивлїні типи. Український юмор, що так

і блищить мало не в кожній фразі у мірошника й коваля, зривав серед глядачів голосний сьміх і палкі оплески. Розумна гра Гараська й Павлюка упевнила численних глядачів, що простий „невчений“ селянин не тільки добре розуміє вдачу тієї людини, яку грає, але й додержує сієї вдачі в своїй грі з початку й до кінця. З „Чорноморцями“ не так пощастило: видко, що аматори не досить добре знали свої ролі. Більшість глядачів на обох спектаклях була з сільської молодіжи і надзвичайно уважно пильнувала, як грають її товариші. Підчас антрактів жваво розмовляли про те, що бачили на сцені, цитували фрази з пєси. З усього видко, що сї спектаклі дуже до вподоби селянам. Порядкував сими виставами зновуж таки той самий В. П. Камнев, що про його симпатичні і варті подяки заходи що до народнього театру вже згадувано тут раніше.

В с. Троїцькому (Золотоноський повіт у Полтавщині) „Пошились у дурні“ виставлено 16. серпня 1899. Грали самі селяне й селянки, тільки режисерував хтось иньший. На виставу зійшлося багато селян і спектакль їм уподобався. Найдужче сподобалися А. Руденко (Кукса) та О. Руденко (Дранко) — увесь час публіка дуже з їх гри сьміялася.*)

В Макошині (Чернигівщина), каже д. Савенко, „Помирлись“ д. Кропивницького глядачі селяне зрозуміли. Се видко було з того, що зараз же проміж їми почалися розмови про те, що „се так, неначе наш“ такий там або такий. Сокурєнко (позитивний тип) сподобався селянам, найбільше дівчатам. Д. Савенка, що грав сю ролю, другого дня питали: чи справді він робив би так, як Сокурєнко.

„Дай серцю волю, — заведе в неволю“ виставив д. Руденко в с. Сидорівці. Аматори боялись, чи зрозуміють селяне пєсу, бо сюжет її досить складний, багато в її монологів і т. и. Одначе пєсу, опріче одної речі, зрозуміли дуже добре, слухали з величезною цікавістю; в жалібних місцях утирали слози. Як Микита, „лиходій“ пєси, знесиленний та змучений, приходить у хату до свого ворога Семена, а той, хоч і зло йому зробив

*) У Троїцькому вже років сїм вистави. Спершу маленькі пєси виставляли: „Кум мірошник“, „Москаль чарівник“. „По ревізії“ та „Пошились у дурні“. Після вистав сьпівають Лисенкові піснї, потім піснї ширють ся по селу. Завідує всім пані Требинська, що не жаліє на се ні праці, ні грошей. Про се дивись у „Літ. наук. Вістник“, 1899, XI, 127—128.

Микита, його приймає, дає йому притулок, — публіка страшенно спочуває такому гарному вчинкови. Взагалі позитивні та чулі риси людського характеру роблять велике вражінє на селянську публіку.

Алеж ся публіка зовсім не зрозуміла, через віщо Микита вдруге, уже як його Семен прийняв, знову хоче вчити свого добродія, не вважаючи на великий Микитин монольоґ. Після вистави глядачі питали:

— Чи не знаєте, чого то він хотів убити Семена? Той йому добро робить, а він тобі сокиру... Аж дивитись не хотілось.

— А мені здавалось, — казав другий, — що воно вже скінчилось... І на що та сокира? Так гарно було!

Микитина смерть заспокоїла глядачів.*)

Драми І. К. Тобілевича.

Із драм І. К. Тобілевича (Карпенка-Карого) „Розумного та Дурня“ виставив д. Кудлай в м. Івангороді (Борзенщина). Уже на трьох останніх репетиціях було стільки публіки, що в хаті, де репетиції відбувались, був завжди пátовц. Плата була необовязкова, але хто хотів, той давав, і так надавано було 34 рублі (а трат було 26 р.). Публиці вистава сподобала ся, але ширшої звістки про те, яке вона вражінє зробила, у мене нема.

„Сто тисяч“ виставлено 1898 р. у згаданому вже театрі в м. Кропивній. От що пише про виставу д. В. В. Діденко, що сам там грав: „На спектакль прийшло чимало публіки, простого народу також багато було. Комічні епізоди, що автор повставляв у пєсу, абуджували серед народу просто таки гомеричний сьміх. Після спектаклю мені довело ся розмовляти з деякими глядачами-селянами, і я розпитував, як їм припали до вподоби спектаклі („Сто тисяч“ і згаданий уже „Шельменко-денщик“). Виходить, що все українське глибоко в пам'яті їм лишаєть ся і вони розуміють те, що чують і бачуть, досить добре, а найбільше такі речі, що часто трапляють ся по селах. Але є й такі глядачі, що можуть піймати тільки деякі фрази не з ролі, а з усієї таки пєси. Так і з моєї нпр. ролі Романа („Сто тисяч“) на одного глядача зробила вра-

*) Подав Ів. М. Руденко.

жінє фраза про Мотрину чесність: він цитує її цілком, вихваляючи Романа, що „так дуже захищав свою дівчину“. Про все-ж иньше в пєсі він нічого не знає... Чи може все иньше його не цікавило?

Другий глядач каже:

— А що, чи не можна би було тепер вимінять денебудь грошей, — тільки не таких, яких виміняв Калитка?

„Сто тисяч“, що аматори виставили про селян 23 квітня р. 1899 в с. Круподринцях (Лубенський повіт у Полтавщині), дуже вподобали ся глядачам.*)

„Але в с. Сидорівці, — каже д. Ів. Руденко, — „Сто тисяч“ зовсім не сподобались. Потроху се залежало від того, що погано поділились аматори ролями: трагікам дуже схотіло ся грати комічні ролі і навпаки. „Калитка“, — каже д. Руденко, — „сподобав ся публиці: його ідеали: придбати яко мога більше землі, щоб не бояти ся голоду, і грошей, щоб засягти пошани й поваги, цілком зрозумілі й рідні більшості селянської публіки. Але центральну постать у пєсі — Копача Бонавентуру — зовсім не зрозуміли селяне. Його ідеали й поривання — зовсім чужі селу. Париж, археологія, скарби шукати — на що? і сам Копач не знає! Се не селянські ідеали.

— А я як би викопав, — я знав би що з ними робити, — казав один з глядачів.

— А щоб ви зробили?

Він почав малювати мені свій ідеал: тут і земля, і добра хата, і корова, і машина, плуг залізний, буряки сіяти...

Маньяк Бонавентура пройшов непомітно публиці.

— Дурний якийсь, — наче наш Михась, — казали глядачі і коли-не-коли всьміхали ся.

Пєса здала ся народови зовсім нудною“.

Цевне, що такий результат вистави залежав і від того, як грали пєсу. Ся гарна комедія типів убога одначе на дію, і в її майже нема сценічних ефектів. То треба дуже гарної гри, щоб зацікавити публіку. У всякому разі варго зробити з сею пєсою кілька спроб, щоб побачити, чи вона годяща на народню сцену.

*) Жизнь и Искусство 1899, №. 124.

За двома зайцями.

Перерібка д. Старицького „За двома зайцями“ пєси д. Левицького „На Кожумяках“ зовсім не сподобалась у с. Сидорівці. З усієї комедії тільки одна сцена припала до вподоби селянам — та, де Лимариха обороняє свою дочку від Голохвостого: хвалили матір, що дбає про доччину моральність. Усе иньше — не сподобалось.*)

Мабуть се через те, що в комедії нема позитивних типів.**)

Без позитивних типів пєса неминуче мусить не сподобати ся глядачам із народу, і вони можуть і зовсім її не зрозуміти, бо відносини симпатичних осіб твору до негативних подій та осіб виявляють глядачам ідею твору, вясняють думку авторову, а без сього вона може лишити ся зовсім не зрозумілою. В сьому випадкові так і було: каже д. Руденко, що глядачі зрозуміли сю пєсу яко проповідь проти осьвіти, а вона виступає проти псевдо-просьвіти. Як би в пєсі були люде, що показували-б собою зразки справжньої просьвіти, то тоді глядачі-селяне відразу могли-б зрозуміти, чого хоче автор. Опріче того перерібка має досить грубий тон. Селяне хоч самі часом і грубі бувають, але не люблять зострівати грубість у книжках.

— Що там гарного у сій книжці? — казав мені один селянин, — лають ся та бють ся! Наче ми сього й так не знаємо? Як би доброго чого почути!

А одна мати, почувши, як син читає оповідання, де автор задля „етнографічного кольориту“ примішує своїх персонажів-мужиків раз-у-раз ізгадувати чорта й його батьків, просто вигнала свого сина-школяра в купі з його книжкою з хати.

— Геть мені з хати з сією книжкою! Що се за книжка, що все чорти та чорти? Мало я їх чула й так, — він ще з книжки буде мені їх вчитувати!

Таке доводило ся мені чути в поводу „Весняної ночі“ Голя, „Сірої кобили“ Іродчука та та. иньш.

*) Подав Ів. М. Руденко.

***) Лимариха з Галею симпатичнійні за иньших людей у комедії, але-ж і вони не позитивні типи.

Через те й перерібка д. Старицького зробила на глядачів-селян зовсім не те вражіння, якого сподівав ся перероблювач. З сього погляду первотвір, то-б то „На Кожумяках“ д. Левицького, значно ліпший, хоча і в йому нема позитивних типів.

„Гласний“, жарт д. Козловського.

Жарт в одній дії д. Козловського своєю ідеєю дуже підходить до „На Кожумяках“ д. Левицького. В йому нема нічого видатного, але він дуже зручний задля народніх вистав тим, що вадля його треба мало людей і сценічних пристроїв, ролі легенькі. Багатий селянин Лагода, потративши ся на панів, схотів жити по панському, убрати жінку й дочку в брилик та в мантильку і віддати дочку за пройдисвіта-канцеляриста Цуркина. Але потім він побачив, що помиляеть ся, і віддав дочку за селянина, як вона й хотіла. Водевіль сей виставлено в с. Рожнівці (Борзенськ. пов. у Чернігівщині) різдвяними сьвятами 1897 р.

Порядкувала спектаклем д-ка Андрієвська, що грала матір, дві її знайомі грали одна дочку, друга молоденького селянського парубка; один Чернігівський панч грав ролю Цуркина, ролю наймита — Титка викинено, а не ставало ще актора на ролю самого Гласного. Спектакль мав бути в Рожнівці, а впорядчиця була ще в Чернігові і написала звідти листи до свого рожнівського знайомого, селянина П. А. Салка, чоловіка досить розвиненого, але не сьвідомого сього діла — послала йому песу і вмовляла вчити ролю Гласного. Він не відповів нічого і побачити його довелось аж на перший день Різдва, як „артисти“ були вже в Рожнівці. Він не вчив ролі, бо ніколи було, та хоч би й було коли, то все-ж ні за що не можна грати:

— Як таки можна, щоб я з вами грав? Ви-ж таки бачили, знаєте, а мене аби тільки на сьміх виставити.

Почали його впевняти, що артистичний талант буває не від науки, а з роду і т. и. Він вагав ся, знову зважливо казав: „Ні, ні защо!“ і врешті таки згодив ся:

— Ну, добре, хай уже попробую...

Спектакль мав бути на другий день сьвят, а на третій треба було вже виїздити з Чернігова. „Алеж, — каже д-ка Андрі-

євська, — в сей день приїхали до нас гості мені доводилось і їх приймати, і ролю вчити і сцену влаштовувати. Тільки тут я побачила, що взяла ся не за легке діло. Я не знала, де і як ту сцену пристроїти, а се все я повинна була зробити, бо я-ж почала і брала на себе. На моє щастє з Івангороду приїхав подивити ся на спектакль І. О. Кудлай, — він і пристроїв нам сцену. Вона була в одній маленькій сьвітлиці, а глядачі повинні були сидіти й стояти проти дверей у другій сьвітлиці. Хоч двері були й широкі, але все-ж хто стояв з правого боку, то не бачив правого боку сцени і навпаки.

Прорепетирувати пєсу ми встигли тільки до половини, бо дуже спізнили ся, а нетерпляча публіка вже позбирала ся і кричала: „Чи скоро?“ На репетиції виявилось, що Гласний зовсім не знає своєї ролі, а суфлірувати (підказувати) нікому: спробували одного вчителя — не вміє, посадили І. О. К. — так саме. Довело ся підказувати самим акторам, хто був гулящий, а як у сім ніколи було, то все-ж І. О. К.

Глядачів було стільки, скільки могло помістити ся в сьвітлиці, чоловіка 30, а з їх 20 селян старших і молодших. Покликали й одного старого діда. Я бояла ся, що йому, старому не до вподоби буде спектакль, що він уважатиме його за нікчемну забавку молодечу; але він сам прийшов і на другу виставу на великдень (по ревізії) — се показує, що йому се сподобало ся.

Врешті почала ся вистава. Діялось у пєсі в неділю, то стіл був застелений настільником, а на йому лежав хліб з друкком соли. За хлібом ховав ся друкований примірник пєси; туди Гласний зазірав, як не дочував підказувача. Одначе він так се зручно робив, що ніхто з глядачів і не помітив, що він ролі не зна. Говорив дуже впевнено, спокійно, йому досить було зрозуміти дух пєси, щоб заграти сю ролю. Як підказувача не чути було, а в книжку не можна зазірнути, то він вигадував свої фрази, що підходили під розмову. Тон він узяв трохи гордий, трохи деспотичний.

В пєсі треба було Титкови внести в хату „чемодан“; але-ж Титкову роль викинено, то по „чемодан“ пішли мати з дочкою та й забарили ся так, що Гласному з Цуркиним не було вже про віщо говорити. Одначе П. А. С. тим не збентежив ся:

— Що се їх так довго нема? Піду мабуть покличу.

І пішов кликати, та на порозі зустрів їх. Публіка-ж думала звісно, що так і треба. В загалі П. А. С. грав дуже гарно. Як треба було сердити ся, він мов і справді сердив ся: дивив ся грізно, говорив голосно, з притиском. При кінці так його захопило, що він уже ні підказувача не чув, ні в книжку не зазправ, — ходив по хаті, сердив ся, турбував ся, автентичні слова забув, але ніхто з глядачів сього не помічав, бо він знав про що треба казати і розумів своє становище в пєсі.

Ми всі грали добре, з запалом. Заграли так, що й не могли сподівати ся. Публіка була дуже зацікавлена, сьміяла ся, щось вигукувала, а иньші припиняли, щоб було тихо. Глядачі були дуже задоволені, усіх нас хвалили, а дівчатам та молодицям найбільше сподобав ся Михайло, що був дуже чепурний як заґрімований. Дуже сьміяли ся з ~~з~~городського панича і раділи його пригоді.

Другого дня після вистави один наш сусіда-селянин сьміючи ся розказував, що через нас він дві ночі не спав: першу ніч не дала йому спати дочка, оповідаючи про нашу ялинку, а другу — жінка, оповідаючи про виставу. Самому йому через віщось не можна було прийти на спектакль, але-ж він добре знав „Гласного“, бо зараз же почав нам переказувати діялоги з його. З дечого дуже сьміяв ся, Видко було, що його жінка і сама як треба зрозуміла пєсу і переказала йому добре.

З розмов з селянами ми бачили, що всіх зацікавив „Гласний“. У вечері другого дня ми виїхали з Рожнівки і не чули більше, що говорять про наш спектакль. Але П. А. С. був потім у Чернігові і казав:

— Ви приїдете, бучу зробите, да й поїдете, а мені потім доводить ся багато разів чути за спектакль. Говорить усе село.

Уже в літку мій брат був у Рожнівці (після другого спектаклю — „По ревізії“), — там усе говорили про виставу, але про самого „Гласного“.

Що рожнівські селяне дуже цікавлють ся театром, то се видко ще й з сього. Як після „Гласного“ виставили там ще й „По ревізії“, то актори-селяне так зохотились, що один з їх прохав виставити Шевченкового „Назара Стодолю“. Його впевняли, що на сю пєсу не стане сил тим акторам, які були, а він усе прохав:

— Да як не́будь! Я-б грав Гната.

— Спектаклі, се велика наука для людей! — казав П. А. С.

А ще перед кількома роками у тій-же таки Рожнівці мало ся виставу зробити, да тільки не було де. Випадком на розмови про се потрапив один зовсім простий неосвічений селянин і почав упевняти, що місце легко знайти, можна навіть ізбудувати театр. Він перший дасть на се.

— Хоч і зараз беріть, — казав він, — трохи дощок і карбованця грошей, а там іще знайдуть ся такі, що пожертвують.

На жаль, не пощастило таки зробити вистави.*)

„Гласного“ виставлено ще в школі в с. Виблях (Чернігівського повіту) заходами вчительок Ю. М. Долинської та М. С. Чудновської. Дві ролі (парубок та дівчина грали сільські парубок та дівчина, а иньші, — пан, нар. учитель та панна Андрієвська. Гласний Лагода своїми заходами переробити дочку й жінку на папій викликав сьміх. Глядачі довго після спектаклю проказували всякі фрази з пєси. До вистави старші селяне були проти сеї вигадки:

— Ка'зна що вигадують! Краще не гаяли-б часу!

Одного такого протестанта майже силоміць зтягли на спектакль, умовляючи його хоч трохи послухати: коли схоче, то й піде собі потім. А вже під час вистави його спитано:

— Підеш до дому?

Він з серцем махнув рукою, що-б його не займано, а сам не зводить очей зо сцени. Після спектаклю казав:

— От таке цілу ніч дивив ся би та слухав! Здаєть ся зроду не остило-б!

Деякі парубки після спектаклю прохали прийняти їх до „трупн“ на нові вистави, а драматичні твори хоч досі мало читано, тепер почали читати з великим інтересом.

Після вистави молодіж сьцівала й танцювала.

Та нема добра без лиха. Становий довідав ся, що має бути спектакль у школі і прислав на підглядипи „поліцейського урядника“, а потім почав позивати вчительок Вибельської школи, паннів Ю. М. Долинську та М. С. Чудновську, що аранжували спек-

*) Подала Г. Т. Андрієвська.

такль, та й усіх аматорів. Земський начальник був не лихий і виправдав усіх. Але-ж поліція з того не вдовольнилася і подала ся до „мирового з'їзду“. Обороняв обвинувачених „за виставу без дозволу начальницького“ д. І. Л. Шраг. З'їзд виправдав усіх.

Така сама історія трапила ся і з аматорами в с. Горбові (теж Чернігівського повіту), де те-ж у школі була українська вистава (здаєть ся, знов таки „Гласний“). Діло так само пішло в мировий з'їзд, той самий і оборонець був. З'їзд усіх виправдав, тільки з попечительки школи, чи що, присудив карбованця штрапу.

Сі два „процеси“ спершу (до присудів) були налякали дехого, найбільше селян, але після присудів нарobili в Чернігові сміху з поліції, що чіпляєть ся за такі дурниці.

Перша вистава в с. Сидорівці.

Я хочу навести ще одну звістку про вистави, цікаву тим, що з неї видко й негати́вні відносини частини селянської публіки до театрових вистав. Се звістка про перший спектакль у с. Сидорівці Канівського повіту, де спектаклі впорядкував д. Ів. М. Руденко в роках 1892 — 1895, який чимало попрацював там задля народнього театру.

„В нашому селі в літку зібрав ся чималий гурток молоді, учнів переважно, — їм нічого було робити.

Поперед сього ми часто варили кашу, ловили рибу, справляли „маївки“ мало не до половини вересня і вишивали, звісно. Се всім надокучило, і всі шукали живійшого діла. Досить було одному порадити зробити виставу, що-б усі вхопились за се. Найшли будівлю: се було на сахарні, то театром мала стати порожня „казарма“. Почали лаштувати сцену. У нас не було ні робітників, ні грошей, то ми самі тягали на плечах дошки, самі тесали, рубали, прибивали, поставили з „драні“ лаштунки, оббили їх, побілили крейдою — ото вже й хата і т. н. Не мавши театральної бібліотеки, ми на першу виставу взяли що знайшли: „Як ковбаса та чарка, то минеть ся й сварка“ і „Старі до молодих не пригортайтесь“.

Театральної техніки ніхто з нас не знав, бо ніхто ні разу за лаштунками не був. Стали думати, як нам перуки поробити.

Удали ся до дам, а ті подарували нам свої штучні коси, — ми з їх уже самі поробили якось поганенькі перучки.*)

Ми самі зібрали й аматорську оркестру.

Врешті прийшов день спектаклю. З ранку в нас була репетиція, а виставу оповіщено на 7 годину у вечері. Та публіка почала збирати ся ще в день на майдані перед театром, розмовляла й поглядала на позавішувані в театрі вікна. Ще перед тижнем, як ми лаштували сцену та відбувались репетиції, до нас приходило багато таких, що цікавили ся подивити ся, що ми робимо і який то буде театр; але ми, хотівши зробити враз більше вражіння, нікого до себе не пускали. Се ще більше зацікавило публіку; дехто добув жарт „Як ковбаса та чарка“, і почав читати, щоб знати його до вистави.

Публіка наша, як що виняти одного-двох, зовсім не знала театру. Тут були всякі люде: усякі офіціялісти на заводі у жакетках і навіть у сурдутах та їх дами з турнюрами, і прості селяне в свитах, чумарках та корсетках. Ще до спектаклю ми багато говорили про педагогічну вагу театру за-для народу. Через те ми покликали на виставу всіх поважнійших селян.

Врешті театр одчинено, публіка почала товпити ся в його, окремих чоловік давав їй порядок.

Спереду, з правого й з лівого боку, було зроблено дві „льози“, пооббивані плахтами. Поважних селян посадили праворуч на полу, посередині сіли „заводяне“, ліворуч — те-ж селяне; за їми стояло багато парубків та дівчат.

Одні наш товариш був маляр і намалював чепурну завісу: Дніпро, скелі, а на скелях Шевченко з бандурою в руках. Навкруги завіса пообвішувана була кольористими плахтами, перед завісою горіло на рампі двадцять ламп. Публіка зацікавлена розглядала сю невидану штуку, а тимчасом у оркестрі сиділо з десять чоловік і голосно щось грало.

Актори-ж гримувались. Кумедно, що ми не знали, чим саме гримують ся. Тим товариш маляр просто порозмальовував нам обличча своїми акварелями.

*) Згадую кумедний випадок. Одному нашому акторови, що грав Шпоньку («Як ковбаса та чарка»), треба було волося на бороду, а ми вже витратили на перучки все те волося, що в нас було. Маючи завжди в голові думку про сю бороду, він, проходячи, одного разу зустрів лоша і обстриг йому гриву й хвіст і літерально «зшив» собі бороду з своєю матеріяту.

Вистава захопила публіку цілком. Звісно, ніхто з глядачів і не чув про оплески, але нашою надгородою був їх радісний сьміх. Як піднесла ся завіса, і публіка побачила — молодичка сьпіває під музику, побачила свою щоденну обстанову, то виразно було видко на деяких обличчах, що люде чогось иньшого сподівали ся: мабуть чогось надавичайного, не буденного, може чогось „панського“, а тут було самé своє життє. Та се так було, поки гра захопила глядачів. Потім уже публіка сиділа, не зводячи очей зо сцени. Артистичне малюваннє на обличчу в Шпоньки від поту зробилось грязею й потекло; його приліплена карюком лощача борода і один ус одскочили в запалі гри, другий ус він сам відірвав; але публіка нічого того не помічала і сиділа як причарована...

В годину після півночі скінчила ся вистава. Я оповістив, що нова вистава буде за два тижні і прохав публіку не забувати нас. Публіка здивувалась, що так скоро час збіг і сиділа довго — аж поки почали сьвітло гасити. Виходячи, весело розмовляли „про комедию“, але зовсім не згадували про гру.

З розмов після спектаклю виявилось, що жоноті вельми вподобалась молодичка в „Як ковбаса та чарка“. Але зовсім иньше вражіне зробила на старших чоловіків та сцена, де приходять два подорожні селяне і починають типову розмову про ярмарок. Сі глядачі розгнівались:

— Яке вам діло, що ми їмо печінку і продаємо хліб? Хиба ми його у вас однішаємо? Чого ви сьмієте ся?

— Годі, киньте ви сю справу! — казав мені розумний і бувалий селянин, зустрівши мене з контрабасом. — Не годить ся вам ходити у сіх штанях і підперізувати ся сям поясом! Ви довго вчили ся, вам гудзиків треба, палетів, а ви по мужичому... Киньте ви к' бісовому батькові сі скрипки! — і він силоміць одняв у мене її і доніс до мого дому, увесь час кажучи, що ми з людей глузуємо, що хоч він і знає, що ми їх любимо і самі ми люде гарні, і мою сім'ю він знає, але театр — забавка дитяча, облишити її треба.

Сей селянин дав нам для першої вистави свою чумарку, а на другу й чумарки не дав, і сам на неї не прийшов. Та й иньші старші селяне почали з крива на нас поглядати і хоч до всіх нас і до мене найбільше були перше досить прихильні, але

тепер стали зовсім не ласкаві. Після першої-ж вистави старші кинули до нас ходити“.

Я позволю собі тут зауважити, що ся неприхильність старших до вистав мабуть залежала від цілком нещасливого добору пєс на першу виставу. А найбільше водевіль „Старі до молодих не підгортайтесь“ повен грубих подробиць та всякої нерозумної „сьміховини“. Обидві пєски ніяк не могли збудити в серйозного та розумного селянина поваги до театру, який він уперше бачив. Щоб пєса сподобалась народови, вона неминуче мусить мати в собі цілком зрозумілу глядачам, симпатичну їм і серйозну на їх думку ідею, а в згаданих порожненьких водевілях сáме нічого такого й не було. Та про се ще доведеть ся тут згадувати.

Уже я казав, що після „По ревізії“ старші ще бiльше розгнївались; менше моральні з їх навіть „доноса“ дали. Але молодїжи театр сподобав ся. Спершу видавано 100—200 даремних білетів на спектакль, а далі вже й 500 мало було. Таким робом д. Руденко виставив за чотири роки: „Наталку-Полтавку“, „Сватання на Гончарівці“, „Сто тисяч“, „По ревізії“, „Пошились у дурні“, „Дай серцю волю“, „За двома зяйцями“, „Кум-мірошник“, „Як на лобі роги ростуть“.

Інші вистави.

Я маю ще звістки про вистави всяких водевілів: „Досьвітка“ Мирославського-Винникова, „Бувальщина“, „Як ковбаса та чарки“ (всі в Макошинї Сосницького пов.), „Кум-мірошник“ (в Макошинї й Менї того-ж повіту), „Бувальщина“ (в Кропивному). Можно про все се тільки сказати, що треба було б брати лїпші речі до вистав. Але як дуже нашому народови подобаєть ся театр, видно з того, що навіть така річ, як „Веселї Полтавці“ Мирославського-Винникова (автор узяв ся нещасливого діла: написати далі „Наталку Полтавку“), виставлена в Менї з аматорами-селянами, викликала симпатїї до театру серед селян, хоч вони й показували на недоладности в пєсі. Царубки хотїли потїм виставити „Наталку Полтавку“, та біда з „артистками“: сї дівчата соромлють ся, ті боять ся поговору, а ще пнших — батьки та матерї не пускають.

У с. Полтавці (Херсонськ. губ.) начальник місцевої почти д. Балафатов укупі з своєю жінкою та з почтилїоном д. Гладким

(декоратор) аранжує спектаклі: спершу почали з поганеньких пєс („Кум мірошник“, „Київський ярмарок або сїм раз поганій“ Мирославського-Винникова, „Козаче серце“, „Бог не без милости, козак не без щастя“, „Бувальщина“, „Замордований Марко“ та иньш.), але потім узяли ся й до лїпших: „Розумний та дурень“, „По ревізії“*).

Врешті в часописі „Жизнь и искусство“ (1899, ч. 138) буда звістка про вистави на Лебединській сахарні. Сказано, що публиці (робітники) подобають ся вистави, але не сказано, які саме пєси граю. Директор заводу д. Василєв добув од „начальника краю“ дозвіл виставляти на кожному спектаклю українські пєси, бо більшість робітників — Українці.

(Конець буде).

Б. Трінченко

---

*) Київское слово 1899, №. 4254. — Киевск. Стар. 1899, №. XII, 136—137.

Народній театр.

II.*)

Театр мусить бути загально-народнім.

Казати, яку велику освітню вагу має театр взагалі, се значило-б переказувати знову багато дечого гарного й розумного, що вже досі було про се казано і що читачі і без того знають. Та мабуть я не помилю ся, коли скажу, що велика більшість публки, свідомої літератури, кажучи про вагу театру, має на оці самі так звані освічені стапи громадянства, зовсім не беручи на увагу всієї вньшої, без порівняння більшої маси людности. Більшість думає, що драма є вінцем літературної творчости, і розуміти її може тільки невелике, як що рівняти до всієї маси народу, коло освічених людей.

По величезних театрах старої Греції у в е сь грецький варід, починаючи з найвисшого достойника державного і аж до найбіднішого робітника чи хлібороба зазнавав утіхи з драм Есхіля, Софокля та Евріпіда. Сї твори були зрозумілі грецькому простолюдо і вкупі з тим були такими високо-артистичними зразками літератури, що всі освічені люде й досі їх студіюють.

Уже сей один факт показує, що не зовсім певна думка, мов би то високо-артистична драма може бути власностию тільки верхів громадянства.

Краще розглянувши річ, ми дійдемо до зовсім вньших виводів.

---

*) Гл. кн. VII. ст. 23—46.

Досліди літератури первісних народів показують нам, що сценічні вистави суть найулюбленішою формою літературних творів у первісній громаді. Сьпів, музика й мімічний танець — нерозділені елементи таких вистав. Де далі такі вистави пошалу зростають до поважної драми. Відомий французький учений Шарль Летурно в своєму висліді „Літературний розвиток народів“ доводить сей факт на певне, і таким робом скрізь поширена думка, мов би то драматична література є вінцем літературної еволюції, мусить упасти.

Де далі, як підносить ся культурний рівень певного народу, підносить ся і поважність його проб драматичної й сценічної творчости. І коли високо-талановитий нарід, розвиваючись як треба, доходить до такої високости культурного життя, як старі Греки, то він — казано вже — буває таким щасливим, що сотворює драму, яка своєю красою чарувати не найрозвиненіші розуми людськості дальших часів і вкупі з тим є придбаннем усього народу, а не самих тільки вищих станів з найделікатнішою культурою.

На жаль дальший розвиток європейської драми не відповідав такому гарному початкови. З зацпадом грецького сьвіта занепала й властиво-грецька драма, а Рим не стояв так високо своїм артистичним розвитком, щоб міг далі посувати діло грецького генія. Навпаки, в грубому імператорському Римі театр розвивав найгрубійші, пайнегуманнійші інстинкти некультурних мас. Досить згадати, що, напр., у трагедії I-го віку по Р. Х. „Геркулес на Етні“ ролю Геркулесову мусів грати присуджений на смерть злочинець і його палили живцем перед глядачами. Такі вистави хоч зрозумілі були всій народній масі, але були тільки брідкою пародією драматичної вмілости, — такі речі могли тільки вбивати саму сю вмілість і впливали цілком негативно на артистичний (не кажучи вже про моральний) розвиток мас.

Зрозуміло через те, що римський театр не виявив добродійного впливу на розвиток середньовічних сценічних вистав: вони були такої невисокої артистичної вартости, який невисокий був тоді розвиток народній. Але сі містерії, міраклі та *sotties* мали ту спнатичну рясу, що були творами цілком демократичного характеру, зрозумілими всій масі.

Але чим далі європейські сценічні твори зростали до поважної і артистично обробленої драми, тим складнішою вона ставала,

чим більшого й більшого знання, освітніх відомостей вимагала вона від того, хто хотів її розуміти, то все більше ставала вона власністю тільки освічених, вищих станів, бо тільки вони, далеко випередивши на дорозі освіти темну народню масу, мали того стільки, скільки його було на се треба. А як класичний напрямок у драматургії сповнив сцену цілком невідомими народови особами й образами, то се вже зовсім одрізало нарід від поважного театру і він став ся власністю тільки привілейованих станів.

Та вже згадувано, що серед самих народніх мас існує жива потреба на сценічні вистави. Через те паралельно з театром вищих станів, серед народу не перестав жити свій власний театр у формі всяких сьвяткових сцен і вистав, вертепу, ярмаркових фарсів і т. п. Тут стало ся саме те, що й у загалі з літературою: перейшовши з уст до рукопису, а далі й до друкованої книги, література на який час стала ся власністю самих освічених станів; але-ж словесна народня творчість не вмирала: словесна література жила, розвивала ся під усякими впливами (між иньшим, з великим впливом від писаної літератури) і давала твори, що тепер, понадруковувані по товстих томах фольклорного материялу, дивують читача своєю артистичністю, а вченому дають добрий материял до поважних і детальних вислідів.

Але-ж як писана література перестає тепер бути власністю самих тільки привілейованих станів, переходить у народні маси і де далі все більше нахпляєть ся до того, щоб зробитись літературою спільною і панови і мужикови, — так і сценічні вистави зо сцени теарів, призначених задля панської публки, починають проходити в нарід. Там є вже їм приготований ґрунт і через те — ми вже се бачили — їх там витають дуже щиро.

Нормальне становище літератури й умілости мусить бути таке, щоб вони були зрозумілі і користні всьому народови, задовольняли потреби всієї маси якого там народу, а не самих тільки не багатьох вибраних.

Але-ж величезна більшість творів нової літератури й умілости творила ся задля самих привілейованих станів, а між ними станами й народньою масою є велика різниця в освіті, в поглядах та в смаках; через те й стала ся така ненормальна річ, що чоловікови з народу вельми важко зрозуміти деякі з тих творів. Запобігти лихови можна тут тим, щоб дальша творчість чинила ся з увагою на всю масу народу; а разом — підносити в гору

артистичний розвиток неосвічених тепер має до того, щоб вони стали розуміти кращі речі світових майстрів.

Доведеться деякий час писати твори, сказав би, дочасної ваги, що булиб мостом, яким народні маси могли би перейти від сьогочасного свого естетичного розвитку до того, якого вимагають зразки світової літератури. З сих останніх є чимало таких, що й тепер уже зрозумілі народом і треба якомога більше їх поширити серед народу, додержуючи одначе, щоб лише досягти мети, певного добору і певної черги: тобто пускати попереду таке, яке легше народом зрозуміти і яке поспособить йому перейти до важчого.

А добре добір такий зробити і чергу упорядкувати можна тільки тоді, коли ми брати мемо до ваги смак і вимагання народної маси. Через те й важні досліді — як нарід читає книгу та розуміє твір умілості. І творець нових загально-народних творів, і популяризатор того, що вже є, мають не з таких дослідів за для себе добру науку.

На жаль ці відомости про сільські театрові виставави, що в отсій розвідці пощастило зібрати, занадто випадкові, уривкові й нечисленні, то й не можна на підставі їх дійти до яких більшменш певних думок. Та все-ж, у купі з дечим иньшим, вони показують деякі цікаві речі, їх я й хочу тут подати читачеві до ваги.

Форма й обробка в творах для народнього театру.

Спершу я хочу сказати трохи про те, якої форми й обробки треба в гарних творах народнього театру.

Булоб чудно в українському журналі вияснити, що народній театр може вживати тільки мову народню, тобто на Україні такий театр може бути тільки український, і поки Шекспір, Шіллер не будуть перекладені по українському, доти вони не можуть з'явитися на народній, а ще більше сільській сцені — се зрозуміло. Але опріч усього треба ще дбати про те, щоб мова в драмах народнього репертуару була добре зрозуміла народом, тобто — щоб у їх не було чужоземних слів і по змозі щоб вона була проста.

Тоді вона буде близькою до народньої вкраїнської, а через се буде тільки ліпша і довговічніша.*)

Треба берегти ся вживати форм жаргонових. Д. Руденко каже з поводу своїх вистав, що мішаний жаргон Возного („Наташка Полтавка“), Голохвостого („За двома зайцями“) та інших таких осіб важко зрозуміти селянинови. У нас же останніми часами жаргонова мова в побутових драмах дуже запанувала. Спершу вживати її подекуди вимагала реальність у писанню і було се річею дотепною. Але де далі почали автори вживати сієї мови вже тільки на те, щоб сьмішити глядачів та ще й користували ся з неї занадто часто й багато: з'явили ся твори, писані жаргоном мало не цілком (напр. „За двома зайцями“), надто ще таким жаргоном, що ніхто і ніде в житю його не вживає, а є він вигадкою самого автора, який дбає, аби реготала ся звісна частина публіки. Ще дуже добре, коли нарід не розуміє такої мови, а от лихо, як він її зрозуміє: тоді він її переймає. Одно він переймає через те, що воно йому здаєть ся гарне: адже той може розуміти, що сей жаргон є жаргон, хто добре знає ті дві мови, з яких сей жаргон склав ся: українську і московську; нарід знає свою мову, але не знає московської і чуючи жаргонові форми, часом думає, що так і треба говорити „по панському“, і такий добродій, що нахвильний до „панської розмови“, зараз і перейме ту мову каліч. Друге переймають через те, що воно здаєть ся кумедне: спершу переймуть жартом, а там, звикши, і зовсім почнуть уживати — я такі речі сам не одного разу бачив. Через те такі жаргонові драми є злом задля народнього театру.**)

---

*) Народні форми живуть і жити муть, а наші сьогочасні неологізми та барбаризми через які 30—50 років здебільшого здавати муть ся чимсь вельми чудним та недотепним. Звісно, децо з нашої спеціально літературної мови вдержить ся в ній і тоді, але можна дуже бояти ся, що наші потомки через пів віку не могли муть нас читати вже через одну мову, бо вона здавати меть ся їм такою саме перістою та макаропичною, як нам тепер здають ся писання наших письменників XVII та XVIII віку. Ми їх тепер не можемо читати, а народні пісні й казки, поскладані геть по переду, читаємо й утіху з їх мови маємо. От через те ліпше буде нам яко мога народньої мови держати ся: вона нам віку додасть і зробить нас ближчими й зрозумілими народови.

**.) Вони є злом ще й з другого погляду. Як що в драмах панує жаргонова мова, то се врешті неус, вульгарізує мову сцени — хоч сільської. Врешті се погано й самим авторам: жаргон, як аномалія, не розвиваєть ся, а тільки

Що до обробки теми, то я багато разів помічав, що нарід у книжках не любить вихоплених окремо, епізодичних малюночків: він любить сюжети, де поступово розвивається і викінчується інтрига, докладно виложена. Читачеві з народу легше пізнати ідею (а через те й право на існування (такого цілком викінченого твору, ніж ідею уривкової сценки з натури, хочби й дуже артистично виконаної. Селянин часом зовсім не може зрозуміти, нащо пишуться, або в театрі виставляються такі сценки: нащо й до чого це? питає він, не можучи згадати й зв'язати між собою всю ту суму обставин та умов, що породила змальований факт, все те, про що в творі не говориться, але про що треба догадатися, додуматися. То й не має селянин через те змоги зрозуміти твір, зробити з його логічний висновок, дорозумоватись, через віщо сей твір має право існувати. Взагалі ескізний спосіб писання задля народу зовсім не здатний. Щоб твір мав найбільше шансів бути зрозумілим народові, в йому все, починаючи з мови і аж до змалювання характерів, мусить бути виразне, вироблене так, щоб не було ніякої змоги зрозуміти його двозначно. Дуже часто навіть не добре стилізована фраза може дати привід до зовсім неправдивого розуміння твору. Ніяких натяків, бо їх можуть або не зрозуміти, або зрозуміти не так, як треба. Виразність і докладність, навіть може підкреслена виразність висловів, ситуацій, типів мусить бути прикметою народнього сценічного твору.

Сюжети драм народнього театру.

З якого життя треба брати сюжети задля драм народнього театру? Мені здається, що на це вже висловлено відповідь, як казано, щоб за для всіх клас народности була одна література.

Все, що варто змалювати в драматичній літературі взагалі, може бути матеріалом і для твору „простолюдної“ сцени. Та на лихо, просвіта народніх мас стоїть дуже низько, з усіх боків силкують її не пускати в нарід тих та тих ідей, таких та таких відомостей. А багато творів написано так, що читач, щоб їх зро-

---

відміняють її відповідно обставинам, моді. Через те твори, де багато жаргону, будуть неможливі ні до читання, ні до вистав, як зникне жаргон, який уживають їх персонажі. Про вигаданий жаргон Голохвостових та Пронь шкода вже й говорити.

міти, мусить знати саме те все, чого до народу не пускають і чого нарід не знає. З тим треба рахувати ся.

Дуже поширена думка, що в народньому театрі драми мусять бути неминуче з народнього життя. З сьм згодити ся ніяк не можна. Ще й надто: суть такі драми (і то добрі на нашу думку) з народнього життя, що вони зроблять на нарід погане вражіння, чи навіть пошкодять.

Інтелігенція, живучи дуже відмінним від народу своїм власним життям, бажає знати як живе сей нарід. Вона вивчає його життя з усяких поглядів робом науковим, або змальовує його в творах красного письменства. Цілком натурально, що в сих творах мальовано ті риси народнього життя, якими воно більш-менш виразно відріжняється від життя інтелігенції: з одного боку сі риси були помітніші, швидче й легше міг їх добачити чоловік в інтелігенції, а з другого — вони абуджували й найбільше цікавості як щось нове, з власного життя інтелігенції невідоме. Але-ж народови такі риси, звісно, не можуть бути ані нові, ані цікаві в такій мірі, як інтелігенції. Дуже часто, напр., змальовують у сценічних творах народні обряди та звичаї задля їх самих, і сі речі приваблюють глядачів з інтелігенції. Але-ж народови се може здати ся зовсім не цікаве, яко цілком йому відоме, або й чудне — в тих випадках, як через сценічні умови — народній обряд виставляється на сцені неминуче відмінним, утятим (таким, напр., буває дуже часто на сцені українське сільське весіле). Про такі речі селяне, потрапивши в городі на виставу якої доброї української трупи, казали: „Де-ж таке видано, щоб так робило ся? Узяли та й звели сватанне з весілем ув один день!“ А через се селянин може втратити віру в театр*).

Але бувають випадки, коли твір з народнього життя може наробити шкоди цілком реальним і правдивим змалюванням народнього життя. Згадаймо про виставу „По ревізії“. Д. Кропивницький у сво-

---

*) Але є один випадок, коли можна й треба виводити на сцені народнього театру якийсь народній обряд — се саме тоді, коли мати мету підтримати життя сього обряду серед народу (через його артистичну вартість, напр.). Тоді треба так змалювати його, щоб він був повний, не покалічений купюрами чи відмінами, щоб варіянти взято найліпші і т. н. В такому випадку обряд сей в гарному виконанню може стати перед народом в новій силі й красі, нарід побачить єго красу, побачить, що освічені люде интересують ся сьм, і сам возьме річ до більшої уваги.

ну прегарному етюдї дає Риндичці казати, що як заєць перебіжить дорогу, то неминуче лихо складеть ся. Се артистичне місце примушує осьвічену публіку дуже сьміяти ся, а на рожнівських жінок воно зробило зовсім иньше вражіннє: вони взяли його просто jako серіозну правду, і драма підтримала забобони.*)

Часом комічне змалюваннє народнього життя ображує глядача з народу. Згадайте, як образились селяне з Сидорівки за невинну властиво сценку в жартї „Як ковбаса та чарка, то шпнеть ся й сварка“. Подорожні їдять у шинку й розмовляють про продаж свій на базарі — типова, ляконїчна розмова. В сценці тій нема ніякого шаржу, вона реальна, і чуючи сю розмову міський глядач добродушно сьмієть ся. Але-ж сільська публіка иньшим оком на се глянула:

— Яке вам діло, — казала вона, — що ми їмо печівку і продаємо хліб? Хиба ми його у вас однімаємо? Чогож ви з нас сьмієте ся?

Таким побитом задля народньої сцени треба добирати драми в сюжетами з народнього життя трохи обережно. В таких драмах народнє житє змалювано з погляду інтелїгентного глядача; а в драмах за для народньої сцени його треба малювати трохи

*) З цього powodu я згадую такий випадок. Один мій сільський кореспондент, учитель, постачав мені фольклорні записи і через те мав у себе моє виданє «Етнографическіє матеріали». Піповниши з дому, він покинув у себе на столї другий том сїєї книги, де видруковано оповіданя про відьом, замовляння і т. и. Випадком зайшов до його тоді знайомий селянин, що брав у його попереднього читати книги, та й узяв тепер до читання «Етнографическіє матеріали». Почитав і цілком упевнив ся, що справді є на сьвітї всяке чортовиннє, відьми, що справді замовляння й шептання мають силу і т. и. «Уже коли й по книжках про се пишуть, то виходить, що правда. Тепер нікому не повірю, коли казати муть мені, що се брехня». Попереднього сїєї селянини, під впливом учительової науки, схилив ся до сїєї думки, що все те — бабські вигадки, тепер хоч як його впевнювано і розказувано, на що саме видають ся книжки з етнографічними записками, він усеж не покидав свого. Сей факт досить виразно показує, як то дуже обережно треба поводити ся там, де книга займає народні забобони. Я сам не один раз помічав, що твори, як от Квітчини «Конотопська відьма», «Мертвецький великдень», фантастичні Гоголеві оповіданя чинять такий вплив на сільського читача, як отой том «Етнографическіє матеріаловь». (Такий саме вплив мають деякі з фантастичних народніх оповідань Л. Толстого). Доти, поки містично-забобонна основа селяньського сьвітлогляду мати ме силу, такі твори не зовсім безпечно ширити серед народніх мас.

з иньшого погляду — з погляду інтересу глядача з народу. Тим то в таких драмах не треба давати багато місця рисам народнього життя дуже щоденним, а через те й нецікавим народови. Забобонів або зовсім не треба займати, або малювати їх такими виразними задля глядача з народу рисами, щоб селянин не міг не бути певним, що автор дивить ся на сей факт народнього життя цілком негативно. Треба бути дуже обережним, малюючи і ті риси народнього життя, що нам, з нашого погляду і через наші звички й звичаї, вони можуть здавати ся комічними, але народови зовсім не здають ся такими. Коли сі риси не суть самі собою негативні, що бажано, щоб вони зникли (а через те гаразд буде й осьміяти їх), то ліпше буде зовсім їх не займати.

Вимагання від народніх драм.

Але опріч сих вимогів негативного характеру суть і позитивні вимагання від народніх творів. Се вже торкати меть ся не до самих драм з сюжетами з народнього життя, але взагалі до всяких драм народнього репертуару; але щоб зручнійше було говорити, я згадаю про їх тут.

Живши на селі та дававши сільським читачам книжки до читання, я часто чув отакі о питання :

„А скажіть же, чого ся книжка навчає? Як доброго чого, то візьму, а то так не хочу й брати“.

Читач з народу не признає так званої „умілости задля вмілости“. У його всі книжки ділять ся на сі відділи: такі, що з їх він може здобути собі користних, чи цікавих йому відомостей, — се книги утілітарного або наукового змісту; такі, що з їх він довідуєть ся про віру та її догми, і врешті такі, що навчають його „як треба жити“ — тоб то подають йому приклади доброго людського життя, вясняють ті чи иньші моральні прінципи. До сього відділу можуть належати усякі моральні науки, житєписи симпатичних народови людей і ті твори красиого письменства, що в їх читач із народу признає серіозну ідею, яка дає змогу вивести з твору добру моральну науку.*) Все-ж иньше, що до сїх відділів

*) Хай не дивуєть ся наш читач, що тут єднаєть ся в одному відділі житєписи й поетичні вигадки. Коли сільському читачеви поетичний твір подобаєть

не можна порахувати, сільський читач зве просто „казками“. Слми „казками“ де хто, переважно молодіж, звісно теж цікавить ся, але поважний дорослий селянин хоч і вислухає таку „казку“ і навіть як коли, то може й залюбки, але все-ж поглядає на таку літературу трохи згорда.

Ото-ж ідея, тенденція твору народови здаєть ся найголовнішою річею. Її він насамперед і шукає в творі, і розглядає його з того погляду — чи симпатична, чи ні тенденція в йому, а все пньше здаєть ся селянинови другорядним. Через те читачеви з народу дуже часто може не сподобати ся твір найартистичнійше оброблений, але такий, що його ідея — через те або иньше — селянинови несимпатична або незрозуміла. І навпаки: йому часом може сподобати ся твір з нашого погляду мало артистичний, але такий, що в йому гостро висловлена і до вподоби такому читачеви тенденція. Натурально отже, що сільському читачеви або глядачеви найбільше припадати муть до смаку такі твори, де він знайде позитивні типи, що своїми вчинками більше менше відповідають на питанє: „як треба жити“. Таких типів треба в драмі ще й через те, щоб лекше було глядачам зрозуміти її. Коли глядач бачить, як гарні люде твору відносять ся до всяких фактів та людей, то він зрозуміє авторові погляди, се вияснить йому ідею драми, а без сього вона може зостати ся незрозумілою (див. напр. про те, як сільські глядачі не зрозуміли ідею драми „За двома зайцями“).

Сказаного, здаєть ся, досить буде, щоб вияснити, через віщо прегарно написана драма д. Кропивницького „По ревізії“, не сподобалась ні в Сидорівці, ні в Кропивному, ні в Рожнівці, а зовсім не високої ціни жартик „Гласний“ зробив велике і дуже бажане вражіє на тих же таки рожнівських глядачів.

І справді „По ревізії“ могла завдати мороки сільському глядачеви йому було загадкою, як він мусить відносити ся до того, що бачить на сцені. Драма починаєть ся прегарним, жваво й ре-

ся, коли він уважає його за серйозний та вартий уваги, то здебільшого він думає, що се описано справжні події, змальовано людей, які дійсно жили на світі. Бувало, оповідаєш селянинови про якого Лінкольна чи Вашингтона, — просить він показати йому їх портрети, подивить ся, подякує, а тоді й питає, чи нема в мене й портретів Тараса Бульби, або Квітчиної Марусі, та ще й допитуєть ся, як саме звала ся та слобода чи хутір, де жила Маруся, і т. и.

ально написаним сторожевим монологом. Слухаючи цього монологу, ми собі посміємося (чи маємо ми право тут посміятися — се інша річ) з некультурності сторожевої. Алеж селянинові се некультурність здається зовсім звичайною, ні трохи не дивною річю: адже на селі, пересічно, мало не всі стоять на такому рівні культури, і сей рівень культури задля села є, можна сказати, нормальним і через те не вражає глядача. Тим то селянин зовсім тут посміятися не буде: задля його сторож такий саме нічим нецікавий дядько, як і всі інші; те, що він каже, з селянського погляду не є нічим комічним, так усі говорять, і нема ніякої рації дивитися на його міркування негативно. Так саме й деякі інші міркування персонажів (напр. Риндиччині слова про нещастя від зайця) хоч і здаються нам кумедними, але глядачеві з народу показують ся нормальними.

Та сила в тім, що драма подає всі ці нормальні з селянського погляду факти цілком у такому ж тоні, як і зовсім ненормальні річі: п'яцтво, бабські сварки, продажність волосного суду і т. п. Нам се цілком зрозуміло: нам *усе* в драмі кумедне, бо до всього там змальованого ми відносимо ся негативно; але селянин може відносити ся негативно, скажемо, до бабських сварок та до п'яцтва, але не може так відносити ся до сторожевого монологу та до Риндиччиного зайця. То глядач з народу й не знає, на яку йому ступити: коли до всього, що він бачить, треба відносити ся негативно, то щож тоді робити з сторожем та з зайцем? Колиж на зайця та на сторожа глянути позитивно, то доведеть ся так саме дивити ся й на все інше, а сеж неможливо. Коли ще додати, що в драмі зовсім нема позитивних типів, які своїми відносинами до того, що діється перед глядачем, пособлялиб йому порозбирати, що воно й до чого, то зрозуміємо, через віщо селян мало вдовольняє „По ревізії“.

Тепер візьмемо водевіль „Гласний“. В йому так саме осміюють ся людські вади: автор глузує з селянина Лагоди, що як потрапив у земські гласні, то зараз почав вилазити в пани, вбрати свою дочку в городські вбрання, щоб віддати її за панича — якогось пройдисьвіта-канцеляриста.

Але через те, що авторів погляд на ці факти добре селянинові вподко, а позитивні типи драми (мати, дочка та її молодий селянин) показують інший ідеал життя, ідеал симпатичний і глядачеві, — то сьому нема чого не розуміти, і драма йому подо-

баєть ся і робить на його бажане — і з авторового і з загального погляду — вражіннє.

Здаєть ся, що яко висновок з усього сказаного, можна так формулювати вимаганнє від сценічного твору народнього репертуару: він може, а часом і мусить малювати неґативне в житю, але се малюваннє повинно бути таким, щоб глядач цілком розумів, що до таких фактів тільки й можна неґативно відносити ся; в купі з тим такий твір мусить неминуче містити в собі позитивні типи, що відповідають на ті чи иньші розумові й моральні запитаня народні („як треба жити“).

Та певне, що сього ще не досить. Нарід через свою малу культурність може й не знати, що є така чи така ідея, такий чи такий факт, через те в його може й не народити ся запитаня, яке займалоб ті річи. Маючи на меті поширювати розумовий обрій народній, треба чинити нарід свідомим тих фактів та ідей, яких він досі свідомий не був, тоб то давати йому твори з сюжетами не з його власного житя.

І поперед усього, звісно, з житя інтелігенції. Інтелігенції треба знати нарід, але так саме й народови треба знати інтелігенцію. Тільки тоді, коли се буде, можлива стане продуктивна робота всіх станів громадянства задля розвитку країни. Чим більше інтелігенція і нарід знати муть оди одного, чим більше будуть одне одного розуміти, тим швидче зникне та сумна проміж їх невіра, яка так страшно гальмує тепер поступ народнього розвитку. Через те чим більше буде зрозумілих народови творів, які вияснялиб йому житє інтелігенції, тим буде ліпше.

Герої й факти минулого, радісні і сумні події рідного краю також повинні бути на сцені народнього театру. Свідомість, що рідний нарід має історію, більше-менше славетне минуле, що він боров ся за дорогі йому ясні ідеали і виявив у тій боротьбі свою силу, — ся свідомість підносить нашого духа в гору, зосьмілює, надає сили й зважливости і окремії людині і масі. Тут народність убачає, чим вона була й що мала, навчаєть ся, чим їй треба бути й чого ще придбати; тут вона довідуєть ся про своє місце й призначіннє в загально людському житю і про те, яким шляхом вона мусить іти далі. На сцену-ж наше минуле і наших героїв! У нас є герої і є славетне минуле, хоч ми досить довгий час силкувались довести, що в нашій історії не було нічого, опріч дикого

кровавого буяння, опріч панування еґоїстичних івстинктів! Хай і на далі живе й папує історична критика, але правда про достойні хвали вчинки хай не ховаєть ся перед сією критикою, а подає народови науку з книги, зо сцени, з малювання!

Але-ж обсяг ідей, що посувають наперед людськість, не ви-черпуєть ся межами минулого й сьогочаснього життя рідного народу. То немивуче треба спізнавати минуле й сьогочасне життя иньших народів. Через те твори на сюжети всієї культурної людськості мають таке-ж право на місце в народньому театрі, як і всі вже згадані твори.

(Конець буде.)

Б. Грінченко

Народній театр.

Репертуар народнього театру.*)

Врешті ми таки дійшли до того, що на народній сцені мусить бути властво те саме, що й у загалі на сцені доброго театру, який має на меті умілість (l' art) та моральність. Та так воно й повинно було бути, коли вже ми постановили, що мусить бути одна література задля всіх станів національності. Але як прикладати вище впожену програму до діла, то доведеться се поки робити не однаково в народньому театрі, і в театрі задля інтелігенції. А се раз через те, що нарід не досить єще приготований до цілковитого розуміння драматичної вмілости, а в друге тим, що він не має багатьох наукових відомостей, щоб розуміти деякі твори: напр., деякі історичні твори не можна зрозуміти, не знаючи хочби трохи історії; драми, в яких діє надприродне, напр. „Макбет“ з його відьмами, — розберуть люде може зовсім не так, як треба і се підтримає народні забобони і т. и. І хоч на мою думку незрозумілих народови добрих творів не так уже багато, як звичайно думають, та все-ж поки що репертуар театру для інтелігенції можна перенести на сцену народнього театру тільки з деякими обмеженнями, відмінами й додатками.

Але які саме драми з того репертуару, що вже є, можна зараз виставити перед очі глядачам із народу? Щоб одмовити на се питання зовсім докладно треба булоб перечитати всю величезну драматичну літературу, — діло, яке вимагає занадто багато часу,

*) Гл. кн. IX. ст. 92—104.

щоб можна було заходити ся коло його в сій маленькій розвідці. Через те я спишу тут тільки твори, що мені згадують ся, але перестерігаю, що багато дуже гарних драм, своїм змістом цілком зрозумілих і гарних народови, я тут не згадувати му, бо їх так важко виставляти, що поки що вони будуть над силу народньому театрови з його малими артистичними й матеріяльними засобами.

Почнемо з українських авторів.

„Наталка-Полтавка“ Котляревського — наївно-проста, щира і граціозна — довго ще буде призаровувати глядачів і городянських, і селянських. Вона й на сільській сцені буде такою улюбленою драмою, якою досі була на городянській.

„Москаль Чарівник“ Котляревського та твори Квітки—Основяненська пристаріли ся вже і можнаб уже за місто їх знайти нові ліпші.

З драм д. Кропивницького здаєть ся більше здатні задля народнього театру будуть: „Дай серцю волю, — заведе в неволю“, „Невольник“, „Олеся“, „Дві сем'ї“ (з деякими відмінами), „Доки сонце зійде, — роса очи виїсть“, „Глитай“, „Підгіряне“, „Чмир“ (з деякими відмінами), „Зайдаголова“. Найдужше рекомендувати можна останню, — вона повинна робити велике й бажане вражіння на сільських глядачів.

У д. Тобилевича (Карпецька-Карого) я взяв би твори: „Бурлака“, „Бондарівна“, „Наймичка“, „Розумний і дурень“, „Мартин Боруля“, „Безталанна“, „Сто тисяч“, „Понад Дніпром“, „Сава Чалий“.

З вишних творів українських драматургів треба занотувати: „Назар Стодоля“. Т. Шевченка, „Перемудрив“*) та „Лимерівна“ д. Мирного. „Не судилось“ та „Зимовий вечір“ д. Старицького, „Жидівка вихрестка“ д. Тогобочнього (викинувши дещо — напр. грубу й ненатуральну сцену, де під церквою балакають два п'яниці а потім бють ся дві п'яні баби**); „Тарас Бульба“ (кажу про ту

*) Сю драму виставляють на сцені в перерібці д. Старицького під тит. „Крути, та не перекручуй“ Перерібка надає драмі сценічності, та — на жаль — робить її без ніякої потреби грубійшою.

***) Драму сю не надруковано, і я її не читав. Кажу про те, що довело ся бачити на сцені.

редакцію, яку виставляє напр. д. Кропивницький), „Гласний“ д. Козловського та дещо иньше.*)

З творів старих грецьких драматургів мабуть не доведеться багато взяти на сьогочасню народню сцену: дуже вже відмінне старе грецьке житє від сьогочаснього житя нашого селянина і не легко буде через те йому зрозуміти сї твори без попереднього приготування. Але Софоклеву „Антиґону“ можна булоб спробувати виставити: її простий і всім зрозумілий зміст та артистична цілість виконання дають змогу на таку спробу. Якось сю драму читано селянам в українському перекладі Ніщинського, сказавши попередю невеличку передмову про старих Греків, і спроба не була нещаслива. У Шекспіра я взяв би „Короля Ліра“; можна булоб узяти й „Макбета“, як би не сцени з відьмами. Із Молієра треба спробувати „Скупого“ та „Тартюфа“; Шільєр дасть „Орлеанську дівчину“ (без фантастичних сцен з Чорним лицарем), „Вільгельма Теля“ і — може — „Дон Карльоса“; Лессінґ — „Емилію Галотті“ та „Натана Мудрого“; Ібсен — „Підпори суспільности“. Сей реєстр міг би бути побільшений кільки разів, колиб я рекомендував твори до читання. Але вибираючи їх до вистав на сцені, доводить ся, як уже казано, рахувати ся з тим, що в народнього театру може бути тільки мінімум засобів, потрібних до вистави драми. Через те напр. усі Шекспірові твори поки що недосяжні сьому театрови. Я навіть боюсь, що мені не безпідставно зауважать, що й багато з тих творів, які тут наведено, завадто важко буде виставити на народній сцені. Я згоджую ся з тим, але думаю, що їх можна буде виставляти з скороченнями та відмінами. Се дуже сумно, звісно, але чи багато драм виставляється без відмін та скорочувань навіть по великих міських театрах? Драми старих авторів, напр. Шекспіра, ніколи не виставляють ся на сцені сьогочаснього театру такими, якими їх написав автор, уже через те тільки, що сьогочасній театр, даючи до драм докоруації, не може відмінити місце на кожну сцену, як то дозволяв старий театр, що не вживав наших декоруацій. А всеж ми ходимо дивити ся Шекспіра, хоч і відміненого відповідно до умов нашої

*) Я зовсім тут не згадую творів галицьких наших драматургів, бо ні одной їх драми не бачив на сцені, тай читати доводило ся мало через звісні цензурні заборони. Певне у дд. Франка та Цеглинського мусять бути драми, здатні для народньої сцени (Украдене щастє, Тато на заручинах).

сцени. Коли на народній сцені він буде може з більшими скорочуваннями, то хоч се й шкода велика, але всеж ліпше показати народови хоч такого Шекспіра, ніж ніякого.

Можуть сказати, що народови дуже важко буде зрозуміти деякі з згаданих вище творів, бо ледви чи зможе сільський глядач орієнтувати ся серед маси людей та подій, які дає велика драма Шекспіра або Шільєра. І справді — і більше звичному до театральних вистав глядачеві буває часом важко орієнтувати ся серед натовпу людей, що насунуть у першій такій дії драми, а вже зовсім незвиклому до театру селянинові буде се ще важче, а найбільше в драмах історичних, де треба й дещо знати з історії, щоб зрозуміти драму.

Старі драматурги, боячи ся такої саме біди від своїх глядачів, випускали перед початком драми „Прольога“, і сей виясняв глядачам, яких людей і які їх діла вони мають побачити зараз у драмі. Воно не артистичний спосіб, але часом неминучий. Мабуть доведеть ся вживати його й до деяких трудніших творів народнього театру.

Досі наші драматурги писали свої твори, рахуючи на великі театри й великі трупи. Силиж народнього театру маленькі, то й треба йому драм з простою обставиною, та щоб не багато в їх було людей та дій. Найбільше виставляти муть ся на сільських сценах драми на одну дію, далі на три дії, а вже п'ять дій будуть дуже важкі а часом і неможливі до вистави. Треба отже дбати про те, щоб писати цікаві народові драми, не довші як на три дії і по змові такі, щоб не переміняти всіх декорацій.

Опера. Сьпіви.

Читач певне помітив, що показуючи драми задля народнього театру, я зовсім обминув оперу.

І се не тим тільки, що виставити оперу на народній сцені дуже важко, а ще й через те, що ледви чи зрозуміє тепер її нарід. Уже те тільки, що як сьпівають, то часом досить трудно розбирати слова, перешкодить глядачам-селянам розбирати не то саму ідею, але й сюжет опери. Опріче сього мені доводилось чути від селян, що живучи в городі, бачили часом оперу, зовсім негативні про неї думки:

— Чудне якесь! Каже! дайте хліба! і сьпіває. Хибаж люде сьпівають розмовляючи?

Так само глянули й слухачі с. Сидорівки на оперетковий сьпів у „Сватанню на Гончарівці“; він здавав ся їм неватуральним, бо в житю ніхто розмов не сьпіває.

Через те я думаю, що треба підждати брати ся на селі за оперу — доти, аж поки артистичний розвиток народу не дійде до того, щоб селянин міг розуміти такий твір. Але я цілком і з усієї сили мушу обставати за просто пісьці, сьпівані чи в творах, чи окремо в концертах.

Хоч нові збірки записаних від народу пісень, з'являючи ся раз-у-раз друком, показують, що джерело народньої творчости зовсім не так зuboжіло, як здавало ся; та всеж треба сказати, що в сій творчости раз нема або майже нема поступового руху, а друге — вона підпадає під усякі впливи, а ті впливи псують її, нівечуть, призводють до всяких каліцтв — тон народньої пісьні стає грубійший, зникає колишній артизм форми, занепадає вартість змісту і т. и. Не займаючи тут того, через віщо се так робить ся, я тільки скажу, що на мою думку розвиток народньої творчости стоїть у певній залежности від того, скільки і яке є поєднання між народніми масами і інтелігенцією краю. З сього погляду, коли ми будемо пускати в нарід гарну рідну пісьню, або відновляючи тільки забуту, або даючи їй зовсім нову, то се не може лишати ся без добродійного впливу на народню творчість.

Здебільшого думають, що тепер, як люде вчать ся письменства та серед їх ширять ся книжка, то вже далі „просто“-народньої творчости не може бути. Се моглоб бути правдою, як би кожен з народу був письменний і кожен читав би книги. Але до такого становища ще дуже далеко, а доти, поки величезна маса народу застаєть ся неписьменною, маючи серед себе тільки які півписьменні одиниці, вона не має змоги вдовольняти ся з книжньої літератури. Але-ж у неї є і не може не бути потреби і в самому процесі творчости, і у втісі з його послідків. А через те ся творчість неминуче мусить істніти ще довгий час.*) А коли так, то

---

*) Звісно-ж, що в старовину на Україні при кожній церкві була школа, тоб то шкіль було, відносно, не менше (коли не більше), ніж тепер. Тоб то були письменні і відносно їх було певне більше ніж тепер. Що вони читали книги,

паша повинність пособляти здоровому й артистичному напрямкові сїєї творчості, підтримуючи серед народу гарне старе та заводючи серед його також добре, чи й лїпше, нове.

Та навіть і без сього просто треба зберігати серед народа чудову народню пісьню, що довгі віки піднімала в гору і робила кращою душу нашого народу, а тепер дивує своєю красою і своїх і чужих знавців. Вкупі з тим треба подати народови і кращі зразки рідної творчості серед інтелігенції, — як от твори д. М. Лисенка, Ніщинського.

Що селяне такі заходи радіючи привітають, то се певне. Ми вже бачили, як охоче вони пристають і до спектаклів і окремо до сьпівів. Самими селянськими силами виставляють драми зі сьпівами, як от „Наталка Полтавка“ або „Чорноморці“. На жаль я найже зовсім не маю звісток про селянські хори. Дещо подав мені д. Савенко. Він каже, що в м. Мені (в Чернігівщині, Сосницьк. п.) з ініціятиви де кого з інтелігенції організовано хор почасти з панів, почасти з мужиків (молодіж, дівчата й парубки). Спершу в хорі було чоловіка 30, але далі зросло до 70—75. Хор сьпівав у Мені та в Макошині — там він аранжував концерт 14. травня р. 1898. Плата за місце була від 8 коп. до карбованця, чимало селян пущено дурно. Сьпів дуже сподобав ся публиці, деякі пісьні публика примушувала сьпівати по 3—4 рази. — Про те, як залюбки приймали селяне пісьні з „Наталки Полтавки“, вже казано. Взагалі пісьні зі сцени дуже легко розходять ся серед народу. Просьпівавши раз чи двічі на виставі чи в концерті пісьню, можна пустити її ширитись серед народу. Через те треба дуже уважно і обачно добирати пісьні для народньої сцени, беручи тільки такі, які булиб добрі не тільки з боку музичного, але

се видно з того, що тоді було багато друкарень і сї друкарні не знали роботи задля мети. напр., торгової, чи що, а служили тільки справам релігійним та літературним. І народня творчість процвітала в той час і після його пишним цвїтом — се нам показують прегарні артистичні зразки, що зберегли ся до наших часів. Я скажу більше: я думаю, що народня творчість через те саме так гарно й проц. вила, що на неї мала добрий вплив школа й письменність. Колиж тепер у нас творчість не прогресує, ба навіть занепадає, то се не через те, що суть школи, а через те, що нема шкіл таких як треба, а суть тільки такі, яких не треба. (Див. про се розвідку д. Вартового: »Яка тепер народня школа на Україні«.)

й змістом своїм давалиб народови щось гарне, поступове, таке, щоб воно абуджувало й посувало наперед народню думку.

Повсякчасний народній театр.

Я розказував тут про такі вистави сільські, про які я знав; але мабуть я не знаю і про половину тих вистав, що були по селах, бо про деякі з їх і зовсім ніде не було ніякої згадки по часописах. Та хоть і чимало вже було й буває сільських спектаклів, а всеж такі спорадичні вистави ще не є справжнім народнім театром, — до сього ще далеко. Але й сі перші спроби показують, що се, тоб то справжній народній театр, уже може у нас бути, і чим швидше ми побачимо його в кожному селі, тим буде ліпше.

Можуть казати, що нема у нас до того ні інтелектуальних, ні материяльних засобів. Я не можу з тим згодити ся.

Репертуар для народнього театру вже готовий в тому широкому репертуарі світової сцени, який надбаю вже за довгі віки — треба тільки до ладу повибрати все годяще. А потім приходять нові письменники і відповідять своїми творами на нові запитання нового життя.

Важча справа з виконавцями. Чи знайдець ся їх досить і чи будуть вони досить добрі?

Як що придивити ся уважвійше до того життя, яким живе по селах величезна більшість людей, які рахують себе до освіченого стану (пани, учителі, лікарі, хвершали, офіціянти по заводах, сини й дочки сих усіх людей, а також сільського духовенства і т. и.), то побачимо, що всі сі люде мають мало не завсїгди чимало гулящого часу, иноді й дуже багато (учителі напр. мають канікули за малим не пів року). І весь сей гулящий час гине дуже непродуктивно і дуже нерозумно: карти, блукання з рушницею, давно всім нудні вечери з танцями та розмовами, піяцтво і т. и. І всім сим людяв властиво дуже надокучило так марнувати час, вони й самі бажалиб чогось цікавійшого, живійшого, розумнійшого. Нема підстав бояти ся, що серед їх не знайшлось би досить людей, що схотїлиб віддати хоть частину того часу, сили й грошей, які вони на всю ту нісенітницю витрачають, віддати на таку справу, як

народній театр, справу цікаву й гарну, — таку, що вона і самим виконавцям давати не артистичне задоволенє, і народню просвїту посувати не наперед. А потім же й самі селяне, — се видно з практики, — вельми охоче пристають до сього діла.

Треба тільки, щоб вияв ся досить дотепний та енергічний ініціатор. Серед аматорів завсїгди може знайти ся кілька талановитих і досвть вдовольняючих виконавців, — се вилко з практики, яка досі була. Трохи важче знайти жіночий персонал, та всеж не неможливо й це так уже тяжко.

А що аматори звичайно не знають техніки сценічного діла, то сьому лихови легко запобігти, аби хтось видав просто написану й дешеву книжку, а в їй подав акторови науку — про те, як йому взагалі треба робити се діло і які він мусить придбати спеціальні технічні відомости. А як побуде такий аматор кілька разів на виставах добрих труп, то й зовсім буде гаразд, аби сам працював. Люде, що належуть до так званої сільської інтелігенції (а з їх же й будуть складати ся аматорські трупи), своїм розвитком і освітою стоять здебільшого навіть вище від пересічного професіонального актора, і се пособить їм зробити діло без великих труднаций. Наш варід талановитий, і коли й зовсім мало освічені селяне можуть добре заграти свою ролю*), то вже нема чого боятися, що не зможуть сього діла зробити (аби тільки взяли ся за його серіозно) більше менше інтелігентні люде — самі чи в купі з селянами.

Що до матеріяльних засобів, то й тут нема великих перешкод. Так звані російські комітети народньої тверезости певне тут пособлють та й пособляють уже, бо вониж навіть повинність мають робити народні вистави, і гроші в їх на се суть. Пособлють певне й земства.

З початку сієї розвідки вже згадувало ся про заходи Конопцького та Золотоносського земства.***) І комітети народньої тверезости, і земства мають гроші, щоб помалу вибудовувати по селах

) Якось я надібав у часописі звістку, що в якомусь селі виставлено — і то зовсім добре — Наталку Полтавку і всі актори були зовсім неписьменні селяне: режисер інтелігенції навчив їх ролів з слів. На жаль число часопису з сією звісткою десь у мене загубило ся, і я не можу докладнійше розказати про сей цікавий факт. Але він показує, який у нашого народу хист до театру.

**) Ще р. 1898-го почали в Золотоноші виставляти драми для народу —

хоч невеликі будівлі на народні театри. Та й самі сільські громади, як зацікавляють ся, то можуть сьому пособити, коли не грішми, то давши місце чи матеріял на будівлю, допомагаючи роботою і т. и.

Та врешті на те, щоб упорядкувати невеличкий народній театр, зовсім уже не треба таких великих грошей. По селах дуже часто можна знайти яку гулящу будівлю (шопу, чи щось підхоже) — таку, що її, трошки пристроївши, можна хоть дочасно брати на вистави. А на те, щоб улаштувати сцену, треба, коли берегти гроші, яких 50—60 руб. Як що додати сюди карбованців двадцять на перуки та на грім та рублів десять на театральну бібліотеку, то ото й усі трати на початок народнього театру. Гроші такі невеликі, що їх завсїгда можна назбирати серед місцевої інтелігенції, аби вона схотїла взяти ся до діла.

Вага народніх вистав.

А взяти ся до сього діла варто, і хто се зробить, той не пожалїє сієї праці й засобів, які на се підуть.

Селянське жите дуже вбоге на культурні на його впливи, а ще гірше, що й ті начеб то культурні впливи, які суть, дуже часто тільки шкодять, бо поєднані вони з такими річами, як знищуванне серед народу рідньої мови і т. и. Через те ще більшу вагу мати не пустити в се жите таку живу культурну течію, як народній театр. Коли репертуар буде здатний для народньої сцени, а виконанне більш-менш удовольняти не, то вплив такого театру буде дуже великий. Нарід наш відносить ся дуже серіозно до того, що читає в книжках або бачить на сцені, у всьому сьому він найсамперед шукає відповіди на те, чи иньше моральне питання, через те й народній театр мати не найсамперед вагу моральну. Селянин увіходить не до його з таким саме питанням, з яким він розгортає й книгу, з питанням — як треба жити (не з практичного, а з морального погляду) і коли він знаходить не там часткові відповіди на се загальне питання, то театральна арена станеть ся йому місцем, з якого він звикне вислухати науку правди.

переважно Тобилевича та Кропивницького (див. «Літ.-Наук. Вістник» 1899, кн. XI, 127).

Але на цьому не перестане вплив від народньої сцени. Вона неминуче повинна поширити видінокруг народній і в купі з книгою та ще й виразнійше за неї, дасть йому побачити перспективи ширші за ті, до яких він звик, визиравши з маленького віконця своєї вбогої хати. Се не може не бути, — аби тільки не обмежувати ся на вузких рамцях сільської драми, а подавати народови перед очи вселюдське житє своє й иньших народів, сьогочасне й мнуде.

Про те, що народній театр вельми пособляти ме виробляти ся доброму народньому смакови, розвивати ме естетичне народне розумінне — нема що й казати: се й так зрозуміло.

Зрозуміло також і те, що театр, ще більше ніж книжка й проповідь, пособить бороти ся проти алькоголізму, страшного ворога, що все більше та більше руйнує людскість. Моральна проповідь тверезости добра річ, прінціпіяльно кажучи. Але щоб бути гарною і практичною, то треба, щоб вона була зрозумілою та можливою до здійснення. Та-ж проповідь книжкова чи з уст, з якою досі вдавали ся всякі люде до нашого народу, була йому незрозуміла, бо була чужою мовою; вона була й неможливою до здійснення (колиб і мову перемінила), бо казано було: не пий, бо се кепско, та й годі. А тим часом факт зостаєть ся фактом, що в нашого селянина відіпхненого від політичного і — в значній мірі — від громадського житя, покинутого на блукацину серед темряви неуптства, що в його, опріч сім'ї, є тільки дві річи, з якими він може забувати хоч на який час своє тяжке житє, сповнене щоденною працею з ранку до ночі: пісня та горілка. І наш селянин сьнівав і пив горілку. Пани їздали „відпочивати душею“ до клубів, театрів, концертів і т. п., а мужик ішов до свого „клубу“ — до шинку: там він і з людьми побачить ся, і про цікаві новини довідаєть ся і про свої справи наговорить ся і... вивчить ся пити горілки, коли ще це вміє... Багато селян зовсім не питущих ходять до шинку саме через оте, що я казав, і часом навчають ся пошалу й горілку вживати. Колиб вони мали иньше місце, де моглиб збирати ся і справді відпочити натоленою душею, то вониб не йшли до шинку. Поки що у нас таких місць може бути тільки два: читальня та театр. Але читати книжки не всяке зможе навіть з тих, що навчили ся читання: селянинови, що тільки інколи може взяти до рук книжку, не так уже легко подужати механізм читання, а без сього та без звички до абстрактного думання читанне —

важка робота нашому селянинові. До тогож через відомі заборони в сільські читальні не пускають українських книжок, а великоруських навіть досить письменні селяне майже не розуміють. Се все вкупі з дечим иньшим робить читальню в українському селі не такою корисною, якою вона могла б бути при иньших обставинах. Театр же зовсім иньша річ. Сценічні вистави зрозумілі всім — і письменним і неписьменним і через те, що образи й картини живі завжди зрозумільші за слова, і через те, що сї вистави можуть бути зрозумілою народові його рідною мовою. А надто, що наш нарід кохаєть ся в театральних виставах, вони його захоплюють. От через що народній театр, відтягаючи людей від шику, від грубих матеріяльних утіх, буде великою помічю в боротьбі против піяцтва.

Але й на сьому ще вплив його не перестає. Звісна річ, що коли яка мова вигнана зо школи, з церкви, з суду, з адміністрації, коли інтелігенція покидає її задля иньшої, то й нарід помалу починає звикати до сїєї думки, що його мова не мова, а мужицький жаргон, не гідний бути органом культури й осьвіти. З'являєть ся неповага до своєї рідної мови. До такого становища доведено в Росії і нашу мову. Колиж люд побачить свою мову в книжках і в театрі, коли побачить, що інтелігентні люде не соромлюють ся розмовляти нею проміж себе й зі сцени, то се неминує мусить збуджувати знов серед народу повагу до своєї мови, яко до органу культурного, осьвітнього життя, а се для нас факт величезної ваги.

Корисні будуть такі аматорські вистави по городах і селах і задля самої нашої інтелігенції, яка виступати не на сцені. Звичайно наші нани, виховані по великоруському, не знають своєї мови й літератури, а тут вони вчити муть ся і того й того. Вони також не знають і життя нашого, а робота в народньому театрі вкраїнському несамохіть задля їх самих дасть їм чимало відомостей про парід. А як важно інтелігенції знати свій нарід і свою мову — се давно звісно кожному тямушому і не тут про се розказувати. Але всі сї гарні результати від народнього театру можуть бути, звісно, тільки тоді, коли робітники його відносити муть ся до діла цілком серіозно, бачити муть у народній сцені не місце до приємного марнування гулящого часу, а місце важного й корисного просьвітнього діла. Тоді вони працювати муть коло того, щоб виконанне було яко мога ліпше, та щоб у репертуарі народнього

театру не було ніякої ярмаркової куме дійшви (усяких „умів-мірошників“ та „Бувальщин“), а братимуть до популяризації тільки твори артистичні, розумні і серйозні, твори, що повинні ввести нарід у безмежну країну вічно живої, вічно поступової людської думки, яка де далі захоплює все нові й нові простори.

Кілька слів до наших драматургів та артистів.

Досі казано все про аматорів, яко про робітників народнього театру. Але треба сказати кілька слів і до наших авторів та артистів. Вони вельми можуть пособити сій справі.

Р. 1882 я приїхавши з степового села, вперше побачив у Харкові український театр (тоді він тільки ще починав ся) — „Наталку Полтавку“ та „Дай серцю волю, заведе в неволю.“ Наталкою була Заньковецька, Виборним — Кропивницький, Миколою Садовський. І я дуже добре памятаю, з яким почуванем я вперше за своє жите ввіходив у український театр: так увіходять щиро-релігійні люде до храму. Якесь високе ідеальне почуванне вдячності і безмірної поваги до сих ідейних діячів, що силою свого таланту появляють перед мої очі поезию й мукушого народу, обнішало мене на виставі й після вистави. Я розказую про се через те, що в той час я не був єдиним з такими почуваннями: більше-менше те саме почували всі, кому дорогий був рідний нарід і його доля яко народности. Навіть зовсім байдужні до нашої ідеї люде, навіть чужищі ушивали ся поезиею нашого театру і говорили з великою повагою про його діячів

З того часу багато перемінило ся. Ми досягли того, що маємо тепер репертуар не з якого нівдесятка, а вже з кількох десятків добрих драм. Артистичних сил побільшало, з'явили ся нові таланти, трупа стала вже не одна, а десятків і більше. Українська драма поширила ся серед публки так, що раз-у-раз виставляють її аматори. Де далі наш театр захоплює все ширші та ширші простори, росте, розвиваєть ся.

Але в куці з сим гарним можна помітити і одну сумну річ: серед публки зникло те почуванне до українського театру, яке було перед 15—18 роками. Публка йде до нашого театру вже не як до храму якогось, а як до звичайного місця, де можна приємно

пробавити ся вечір. Чути раз-у-раз остру, часом справедливу, часом ні — критику на театр та його діячів.

По часті се залежить, звісно, від того, що публіка вже звикла до сього з'явища, воно не здаєть ся вже їй чимсь надзвичайним, нечуваним дивом, а до чого люде звикають, до того вони відносять ся вже простійше, не становлять його на педестал. Але по часті винен був і сам театр.

Побільшало трун, частійше стали люде бачити українські вистави, швидче позвикали до звісних уже всім драм — менше стали на їх ходити. Щоб можна було трунам істніти, — треба було їм зацікавлювати публіку чимсь новим. Почало ся дбання про те, щоб побільшити репертуар, щоб надбати нових драм. Поспішали ся зробити се яко мога швидче, а що швидко робить ся, те зрідка робить ся добре. Актори почали шукати драм, які давалиб найбільше „збору“ (плати за білети), тоб то — подобались би найбільшій частині публіки. Практика показала, що найбільше глядачів буває на тих драмах, де багато галасу, сьпіву й танців. Такі драми найбільше подобались і в Московщині де мови нашої не розуміють, але де люблять нашу пісьню та наші танці, а трупи українські завсїгди дуже рахували на добрі заробітки по великих московських городах. Через усе се постали драми, як звуть їх актори — „обстановочныя“: багато крику, плачу й реготу, сьпіву, горілки, танців, блискучих декорацій та костюмів і дуже мало сенсу та літературної вартости. Деякі ліпші наші трупи дійшли до того, що виставляли всякі „Червопі черевики“, „Запорожські клади“ та иньші скандали української сцени, і великі артисти не цурались тих скандалів...

І се робило ся тоді, коли добрі драми не тільки молодших авторів, але навіть самих корифеїв нашої драматургії не виставляли ся часом у корифейських же трупах... бо гопак та горілка давали більше „збору“...

Таке становище нашої сцени*) вельми шкідливе і небезпечне для нашого театру взагалі і для народнього з осібно.

Народови треба здорової, моральної і артистичної з літературного погляду драми, а не гопака й горілки, а не демонстру-

---

*) Про се вже говорено й нераз друком. Але можна й треба ще багато дечого сказати і таки й доведеть ся се зробити; але тут я про се згадую коротко — тільки з погляду інтересів народнього театру.

вання фізіологічних функцій п'яних та неморальних людей. Але яка буде „панська“ сцена, така буде й мужицька. Коли ми хочемо щоб наш нарід мав театр гарний, щоб сей театр був важним фактором у справі народнього розвитку, то всі ми — і драматурги, і артисти, і публіка — повинні повстати проти сієї антипатичної риси, яку ми тепер бачимо на нашій сцені, памятаючи, що се річ така, яка одна може вбити всю справу і покрити соромом і діячів театру, і ту публіку, яка дозволяла собі підтримувати се.

Видатнішим діячам нашого театру треба подбати про те, щоб очистити репертуар від усієї тієї погані, яка тепер у його набрала ся, а замість неї взяти нові добрі твори, не обмежуючи репертуар трьома-чотирма авторами, а беручи гарне в кожного, у кого воно є. Театр повинен не понижати ся до смаку гіршої частини публіки, а навпаки: виховувати гарними зразками публіку так, щоб вона піднесла ся в гору на вищий пункт артистичного розуміння. Може деякий час через се інколи й не такі великі „збори“ будуть, алеж результати такого поведіння будуть більше потесні для діячів нашого театру. Та й не такі вже малі гроші заробляють наші драматурги і трупи, щоб не могли вони поступити ся тим, чим треба поступити ся, чим не можна не поступити ся.

Ще одна річ. Дуже бажано, щоб гарні драми наших драматургів публікували окремими дешевими виданнями та щоб наші хоч принаймні менші трупи спробували пробізати ся в містечка та в великі села. Мені здаєть ся, що се не так уже буде неможливо коли поставити на меті не яко мога більші „збори“, а яко мога більшу користь від театру всьому українському народови. Минув той час, коли література та вмілість були власністю самих панів. Тепер до життя культурного, до життя інтелектуального мусить бути покликана вся народня маса. Тепер той буде в нас найбільше славетний і поваги достойний, чия імя з пошаною згадувати ме і „інтеллігент“, і „простий чоловік“.

Ф. Грінченко.

